

Dkt. Robert C. Newman, Injili za Synoptic, Hotuba ya 2, Asili ya Kati ya Agano Jipya

© 2024 Robert Newman na Ted Hildebrandt

Tuanze tena. Shiriki baadhi. Labda moja tu, mbili, tatu, au... Ndiyo, unataka kuzuia jambo hilo kabla... Unakumbuka jinsi ulivyo... Loo, ndiyo, ndiyo.

Sauti si... Loo. Niliwasha yako. Uliwasha hii? Unakumbuka ulikuwa na kitu kimezimwa? Hapana, hapana, uko vizuri hapo.

Sikuwasha hii. Washa hiyo, sawa. Na sikuichomeka pia, kwa hivyo angalia hii.

Kwa hivyo, hii imewashwa sasa. Na hiyo inahitaji kuunganishwa. Loo, inatoka hapo, sivyo? Ndiyo.

Loo, hapo ndipo wewe... Uliiweka kwenye vitu sawa na video, nadhani, sivyo? Hapo, sawa. Sawa, nadhani... Sawa. Vipi? Ndiyo.

Moja, mbili, tatu. Moja, mbili, tatu. Habari za mchana.

Tunaendelea na kozi ya mfululizo yenye sehemu kumi na mbili, ukipenda, kuhusu Injili za Synoptic. Katika kipindi chetu cha kwanza, ambacho tunaweza kukiita Kitengo cha 1, tulimtaazama Yesu wa kihistoria, na kimsingi ziara ya michoro mifupi sana, baadhi ya mitazamo isiyo ya Kikristo kuhusu Yesu, na kisha baadhi ya mitazamo ya kihistoria inayosifiwa kuhusu Yesu, ambayo kimsingi iliangukia katika kundi la uliberali wa kitheolojia wa aina moja au nyingine. Na kisha, mwishoni, nilielekeza mahali ambapo hilo lilielekea, nikaangalia kidogo hoja zilizotumika kwa msimamo kama huo dhidi ya miujiza, kisha nikajaribu kuzijibu.

Sasa tunaendelea na kitengo cha pili, ambacho ni tofauti kabisa, lakini pia kinahusiana na suala zima la Injili za Synoptic, na hiyo ni kuangalia historia ya Kiyahudi ya Agano Jipya. Ili kuelewa Agano Jipya, hasa Injili, ni muhimu kujua mengi kuhusu Agano la Kale, lakini pia ni muhimu kujua kitu kuhusu kile kilichoendelea wakati wa karne nne ambazo zilitenganisha mwisho wa simulizi ya Agano la Kale na mwanzo wa simulizi ya Agano Jipya. Ni hiki cha mwisho tunachotaka kukiangalia hapa, kinachoitwa Kipindi cha Interamentation katika duru za Kikristo, lakini inaeleweka, katika duru za Kiyahudi, hakiitwi Kipindi cha Interamentation .

Kwa kawaida hukiita Kipindi cha Pili cha Hekalu. Kwa hivyo, tunataka kufikiria kidogo kwanza kuhusu vyanzo vya kale vya taarifa tulizonazo kuhusu Kipindi cha Interamentement . Kwanza kabisa, tuna vifungu vya utabiri katika Agano la Kale, na nitarudi baada ya dakika chache tu na kuangalia muhtasari wa Danieli wa kipindi hicho, uliochorwa kwa mujibu wa picha ambayo Danieli anaona katika Danieli sura ya

2, na kisha ndoto ya Nebukadneza ya wanyama wa porini katika Danieli sura ya 7, naamini hivyo.

Mbali na hayo, tuna maandishi ya kidini ya Wayahudi, hasa wakati wa Kipindi cha Agano la Kale, tunachokiita Apokrifa na Pseudepigrapha ya Agano la Kale. Haya yamekubaliwa na baadhi ya makanisa ya Kikristo kama sehemu ya Biblia, Kanisa Katoliki la Roma, na Kanisa la Orthodox la Kigiriki, isipokuwa nyenzo tunazokiita Apokrifa ya Agano la Kale, na baadhi ya makanisa madogo ya kikanda, Kanisa la Ethiopia na kadhalika, yamekubali baadhi ya nyenzo nyingine ambazo sasa tunaziita Pseudepigrapha ya Agano la Kale. Kwa hivyo, maandishi ya kidini ya Wayahudi, hasa wakati wa Kipindi cha Agano la Kale, ingawa hatuamini kwamba ni maandishi yaliyoongozwa na roho, yanatupa ufahamu fulani kuhusu utamaduni, mawazo ya kidini ya baadhi ya madhehebu, na baadhi ya tafsiri ya Biblia ya kipindi hicho, na hivyo yangukuwa msaada katika mwelekeo huo.

Mbali na hayo, tuna maandishi wawili binafsi ambao tunawajua kwa majina na takriban tarehe zinazotupa taarifa kuhusu kipindi hiki, naye ni Philo wa Alexandria, aliyezaliwa labda karibu mwaka wa 20 KK na aliishi zaidi ya mwaka wa 40 BK, Myahudi aliyeishi katika jiji kubwa la Kigiriki katika delta ya kaskazini ya Nile inayoitwa Alexandria. Myahudi huyu, ambaye angekuwa Myahudi wa Kigiriki, alikuwa amechukua utamaduni mwingi wa Kigiriki. Alikuwa amesoma falsafa ya Kigiriki, na bado alikuwa akijaribu kuwa mwaminifu kwa Biblia pia, kwa hivyo alijaribu kuchanganya Agano la Kale na mawazo teule kutoka kwa falsafa ya Kigiriki.

Tunaona sehemu fulani ya upatanisho wa Uyahudi hapo. Katika nafasi yake, anazungumzia watu waliokubali kwa nguvu zaidi kuliko yeye. Alikuwa na tabia ya kuiga sheria nyingi, lakini alihisi unapaswa kuzitii, ilhali kulikuwa na Wayahudi wengine wa Uyahudi waliofikiri kwamba baada ya kuiga sheria hizo, hukuhitaji kuzitii, kihalisi.

Kwa hivyo, angekuwa Myunani wa kiasi, ukitaka. Tukihamia kaskazini kutoka kwake hadi eneo la Yerusalemu, tuna Josephus, ambaye mara nyingi hujulikana kama Flavius Josephus, ingawa hilo ndilo jina lake la Kilatini. Alizaliwa mwaka wa 37 BK na aliishi hadi wakati fulani baada ya mwaka wa 100 BK.

Asingekuwa na Ugiriki wa kawaida sana. Alikuwa Myahudi aliyehusika pande zote mbili za Vita vya Kiyahudi, 66-73, uasi dhidi ya Rumi, ambao ulikuwa na matokeo mabaya sana. Alianza upande wa Kiyahudi, ingawa alikuwa ametembelea Rumi kabla ya wakati huo na labda hakuhihi matumaini sana kuhusu nafasi za Wayahudi dhidi ya Rumi.

Lakini yeye, kama jenerali wa ulinzi wa Galilaya, alipozingirwa katika jiji la Jodapata na jeshi la Warumi, yeye na wengine walijificha na kuchora majani kwa ajili ya nani angemuua nani. Walikuwa wanaenda kujiua. Kwa namna fulani, Josephus aliishia na

bora zaidi, au karibu na majani bora zaidi, na kumshawishi mtu mwingine ambaye bado alikuwa hai wakati huo kwamba wajitoe kwa Wayahudi, wajitoe kwa Warumi.

Walipofanya hivyo, Josephus alisema, Nina ujumbe kutoka kwa Mungu kwa jenerali wa Kirumi Vespasian. Na Vespasian alipomsikia, Josephus alisema, Mungu ameniambia kwamba utakuwa mfalme wa Roma. Vespasian alimweka Josephus hai ili kuona kama hilo lingekuwa kweli au la, na labda alishawishiwa na utabiri wa Josephus pia, na tazama, akiwa na kazi yake mwenyewe, aliishia kuwa mfalme katika kipindi cha miaka miwili au mitatu iliyofuata.

Na hivyo, Josephus, ambaye alikuwa mtumwa na kukamatwa na angeweza kuuawa na pengine angeuawa vinginevyo, sasa alifanywa kuwa mtu huru na kuachiliwa, na katika kipindi cha takriban miaka kumi baada ya hapo, alimkaribisha mlinzi wake, Vespasian, kwa kuandika historia ya Vita vya Kiyahudi. Kwa hivyo, akiandika yapata mwaka wa 80 BK, aliandika Vita vya Kiyahudi. Na kisha, yapata miaka 25 baada ya hapo, aliandika kitabu kinachoitwa Vitu vya Kale vya Wayahudi.

Vita vya Kiyahudi vya Josephus vinaanza karibu wakati wa Alexander na kisha vinakuja hadi mwisho wa Vita vya Kiyahudi, na Vitu vya Kale vinarudi nyuma hadi Mwanzo, kwa namna fulani vinasimulia tena Agano la Kale na nyongeza kadhaa hapa na pale na vinakuja hadi kuzuka kwa Vita vya Kiyahudi. Kwa hivyo, kuna maandishi mawili muhimu sana, yote mawili ambayo yanashughulikia kipindi cha Interagano la Kale . Mbali na vifungu vya utabiri katika Agano la Kale, Apocrypha na Pseudepigrapha, Philo na Josephus, pia tuna Hati-kunjo maarufu za Bahari ya Chumvi, ambazo ni fasihi iliyoandikwa au kunakiliwa na dhehebu ambalo lilikuwa na moja ya makao makuu, angalau kambi muhimu, ukipenda, ya kundi lao mahali tunapopaita Qumran, labda maili 20 kusini-mashariki mwa Yerusalemu, kitu kama hicho.

Tunafikiri labda ilikuwa aina fulani ya Waesene, ambayo ilionekana kufanana kwa njia nyingi sana, na bila shaka, sehemu kubwa ya kile tulichonacho hapo kimsingi ni nakala za Maandiko Matakatifu ambazo walikuwa wamezihifadhi, na baadhi, kwa hivyo baadhi ya nakala za mapema zaidi tunazo za vitabu tofauti vya Biblia kwa Kiebrania, lakini pia baadhi ya fasihi zao wenyewe, na pia baadhi ya fasihi ambazo huenda zilikuwa zao au hazikuwa zao. Baadhi ya Pseudepigrapha ya Agano la Kale, zote mbili Henoko na Yubile, zimepatikana vipande vipande hapo kwa Kiebrania. Kwa hivyo, fasihi yao wenyewe angalau inatupa taarifa fulani kuhusu dhehebu hilo, jinsi walivyotafsiri Biblia, na mambo ya aina hiyo.

Kuanzia kipindi cha baadaye, kuanzia labda 200 BK na kuendelea hadi labda 600 BK hivi, tuna fasihi ya kirabi, ambayo ni uandishi wa kile tunachoweza kufikiria kama mapokeo ya marabi, mapokeo ya Mafarisayo, hata, aina ya kitu ambacho Yesu anazungumzia, lakini ambacho labda kiko katika mfumo wa mdomo wakati wa huduma ya Yesu mwenyewe, lakini kikaja kuandikwa katika sehemu ya mwanzo

kabisa, Mishnah, yapata mwaka 200 BK, na Talmudi , moja yapata mwaka 400 na moja yapata mwaka 550. Hizo zote ni mikusanyiko, ukipenda, ya mapokeo ya mdomo ya marabi, na kisha tafsiri fulani ya kibiblia, vifupisho, maoni, n.k., Midrashim. Kwa hivyo, hizo zinatupa taarifa muhimu pia.

Kwa hivyo, hizo ndizo vyanzo vyetu vya msingi vya taarifa kuhusu kipindi cha Agano Jipya. Tunataka kugeukia kinachofuata ili kuangalia kwa haraka muhtasari wa Danieli wa kipindi hicho kwa sababu tutatumia hili kama sehemu ya njia yetu ya kupanga majadiliano yetu ya kipindi cha Agano Jipya. Katika sura ya 2 ya Danieli, Danieli anapewa maono ya sanamu ya ajabu.

Ni sanamu ambayo, katika mstari wa 32, inaelezewa kuwa na kichwa cha dhahabu, na kisha kifua chake na mikono yake, au sehemu ya juu ya mwili, ukipenda, katika mstari wa 32 inaelezewa kuwa imetengenezwa kwa fedha, tumbo lake na pande zake katika mstari huo huo inaelezewa kuwa ya shaba, miguu yake ya chuma, mstari wa 33, na kisha miguu yake sehemu ya chuma, sehemu ya udongo, mstari wa 33. Na kisha kitendo tunachokiona katika hili, baada ya maelezo ya sanamu hii, tuna kitendo kimoja kifupi ambacho jiwe lililokatwa bila mikono huanguka chini na kuivunja sanamu na kisha kusaga kuwa unga, na kisha jiwe hukua na kuijaza dunia nzima. Picha hiyo imeelezwa katika Sura ya 2, mistari ya 38-45.

Tunaambiwa katika sura ya 45 kwamba sanamu na kitendo vinatuambia kitu kitatokea baada ya wakati wa Danieli. Kisha, katika mstari wa 38, utawala wa ulimwengu wa Nebukadneza unawakilishwa na kichwa cha dhahabu. Katika mstari wa 39, kutakuwa na ufalme mwingine duni. Labda ndivyo ilivyo. Chini chini ni neno, kwa hivyo linaweza kuwa kauli ya kimwili tu linaposhuka zaidi, lakini ukweli kwamba unabadilisha kutoka dhahabu hadi fedha, ambayo kwa ujumla imekuwa chuma cha bei nafuu kuliko dhahabu, unaweza kupendekeza kwamba ni duni kwa namna fulani.

Inaonyesha kwamba kichwa hakimwakilishi Nebukadreza pekee bali ufalme huo ukitaka. Milki inayofuata, inayowakilishwa na fedha, ufalme wa tatu kutawala dunia yote, tunaambiwa katika mstari wa 39, inawakilishwa na shaba, ufalme wa nne, wenye nguvu kama chuma, kwa hivyo hiyo ni wazi miguu ya chuma, itafuata hiyo. Na kisha, katika mstari wa 41-43, unapata maoni kidogo kuhusu miguu, ambayo haimaanishi kuwa ni ufalme wa tano, kwa hivyo inaonekana ni mwendelezo wa wa nne, ambao ungefaa na miguu ya chuma kuingia kwenye miguu ya chuma na udongo.

Lakini sehemu ikiwa na nguvu, chuma, na sehemu ikiwa imevunjika, udongo labda, ambao unadhaniwa hapa kuwa udongo uliookwa wakati huu, si udongo wenye unyevu. Na kisha jiwe linaloanguka na kuponda yaliyobaki na kukua linaelezwa katika mstari wa 44: Mungu atasimamisha ufalme wa kudumu. Sambamba na hilo, tuna wanyama wanne wa porini wa Danieli katika Danieli sura ya 7. Kwa kweli hii ni ndoto ambayo Danieli aliota; nyingine, ambayo sikuitaja, kwa kweli ilikuwa ndoto ambayo Nebukadreza aliota.

Hapa, kundi la wanyama limeonyeshwa katika sura ya 7, mistari ya 3-14, na kisha maelezo machache zaidi yametawanyika katika maelezo katika mistari ya 19, 20, 21-23. Kwanza kabisa, tunaambiwa kwamba kutakuwa na wanyama mbalimbali watakaotokea baharini, katika mstari wa 3. Wa kwanza kati ya hawa ni simba mwenye mabawa ya tai, lakini mabawa ya tai yanang'olewa, na mnyama huyo anainuliwa, labda kwa miguu yake ya nyuma, na anapewa moyo wa mwanadamu, mstari wa 4. Kisha mnyama wa pili ni dubu; ameinuliwa upande mmoja, na kwa kuwa hatupo hapo kumwona, sijui hasa anaonekanaje, labda ameinama hivyo au kitu kama hicho. Na anatafuna mbavu tatu, zilizo kinywani mwake.

Kisha, katika mstari wa 6, tunaambiwa kwamba mnyama wa tatu ni chui, lakini ni wa ajabu; ana mabawa manne, na ana vichwa vinne. Na kisha katika mstari wa 7 na 8, na kisha zaidi katika maelezo, tunaambiwa kuhusu mnyama wa nne wa kutisha na wa kutisha mwenye meno ya chuma na makucha ya shaba, na pembe kumi, na kisha pembe ya kumi na moja inatokea, na inanguruma dhidi ya watakatifu. Katika mstari wa 9 hadi 14, tunaambiwa kwamba Mzee wa Siku anakuja, inaonekana ni picha ya Mungu, na kwamba viti vya enzi vimesimamishwa, na kwamba mnyama wa nne ameharibiwa, na utawala wake umepewa mmoja kama mwana wa Adamu anayekuja na kujionyesha mbele ya Mzee wa Siku.

Na amepewa ufalme wa milele wa ulimwengu wote. Katika mstari wa 17 hadi 26, wanyama wanaelezwa, lakini haraka sana. Katika mstari wa 17, tunaambiwa kwamba wanyama hao wanne wanawakilisha wafalme wanne watakaotokea duniani, na unapoendelea na majadiliano, ni wazi kwamba wafalme na falme zinatumiwa kwa kubadilishana. Kwa hivyo, ufalme wa nne unaonyeshwa kama tofauti na wengine, na tunaambiwa kwamba pembe zake zinawakilisha wafalme na kwamba pembe ya kumi na moja inawachosha watakatifu kwa wakati, nyakati, na nusu wakati, labda nyakati tatu na nusu.

Kuna mjadala fulani kuhusu hilo. Na kisha mwana wa Adamu akipokea ufalme, n.k., ambapo inaelezwa kama watakatifu watachukua ufalme na kuumiliki milele. Naam, hayo ndiyo maono mawili, ukipenda, katika sura ya 2 na 7 ya Danieli.

Tafsiri ya jumla kwa karne nyingi, ingawa imebadilishwa kidogo na uhuru wa kitheolojia katika karne chache zilizopita, ni kwamba falme zinazowakilishwa ni Babeli, ambayo ilifanya kazi kuanzia yapata mwaka 609 wakati Wababeli walipoharibu ufalme wa Ashuru, hadi mwaka 539 wakati Koreshi alipowachukua Wababeli, na anafanikiwa na ufalme wake, ambao ni ufalme uliunganishwa wa ufalme wake mwenyewe, Uajemi, pamoja na Wamedi ambao alikuwa amejiunga nao, nao wanatawala Israeli kuanzia mwaka 539 hadi 331 KK, na kisha Ugiriki 331 KK hadi 30 KK, na kisha Roma 30 KK hadi 476 BK Na kwa hivyo, katika sanamu, kichwa cha dhahabu kinawakilisha Babeli, mikono ya fedha na kifua vinawakilisha Umedi-Uajemi, tumbo la shaba linawakilisha Ugiriki, miguu ya chuma inawakilisha Roma.

Katika maono ya wanyama, simba mwenye mabawa anawakilisha Babeli, na wazo la kusimama kwa miguu yake na kuweka moyo wa mwanadamu ndani yake linaweza, kwa kweli, kutuunganisha na tukio la Nebukadreza kupoteza akili yake na kuwa kama mnyama kwa muda, na kisha kurejeshwa. Dubu anakula mbavu na kuinuliwa upande mmoja; baadhi wamependekeza kwamba kuinuliwa upande mmoja kunawakilisha ukweli kwamba upande wake wa Uajemi ni mkubwa kuliko upande wake wa Milki ya Umedi.

Ningechukulia hilo kuwa ni dhana tu, kama si kwamba maono ya baadaye, ambayo tunaambiwa yanawakilisha Umedi na Uajemi, yana mnyama mwenye pembe kubwa upande mmoja na pembe ndogo upande mwingine. Na kwa hivyo, upande wa Uajemi ndio pembe kubwa, kwa hivyo nadhani hiyo labda ni sahihi basi. Chui mwenye vichwa vinne anachukuliwa kuwa Ugiriki, na tutaona kutokana na maelezo haya ya baadaye katika Danieli 8, ambayo hatutazungumzia, kwamba ufalme huko, ambao tunaambiwa wazi ni Ugiriki, ni mnyama mwenye pembe moja kichwani mwake ambayo imevunjwa na kubadilishwa na pembe nne.

Kwa hivyo, labda, vichwa vinne na mabawa manne hapa yanawakilisha mgawanyiko huu wa mara nne wa ufalme wakati ufalme wa awali uliunganishwa unaharibiwa ukitaka. Hiyo labda inaiacha Roma kuwa mnyama mbaya mwenye pembe kumi, mwenye pembe kumi na moja, hatimaye, na hatutafuatilia hilo zaidi, wala katika hatua hii kuingia katika swali la madai ya waliberali kwamba wanaufanya ufalme wa pili wa Media kuchukua nafasi ya Ugiriki na Uajemi na Roma na Ugiriki ili kuufanya utokee katika kipindi cha Makabayo. Tukiacha mada yetu, sivyo? Tunachotaka kufanya ni katika mjadala wetu sasa wa kipindi cha Agano la Kati, tutaugawanya kwa suala la ni nani anayedhibiti Israeli wakati wa haya.

Naam, Babeli tayari imetoweka wakati tunapoingia katika Agano Jipya. Unakumbuka kurudi kunaonyeshwa katika Zekaria na Hagai, haswa katika Nehemia, nk., lakini namaanisha manabii Zekaria na Hagai. Kwa hivyo, tutaanza na Umedi-Uajemi na kisha Palestina chini ya Waajemi au Wamedi-Uajemi, na kisha Palestina chini ya Ugiriki, na kisha Palestina chini ya Roma, isipokuwa kwamba kuna kipindi kifupi cha uhuru kutoka Ugiriki hadi Roma chini ya Wahasmoni au Wamakabayo, kwa hivyo tutaweka.

Palestina chini ya Waajemi, Palestina chini ya Wagiriki, uhuru wa Wayahudi chini ya Wahasmoni, na kisha Palestina chini ya Roma. Kwa hivyo ndivyo tutakavyoenda, kwa hivyo hebu tuangalie hilo. Kwa hivyo, kategoria yetu inayofuata itakuwa Palestina chini ya Waajemi, 539 hadi 331 KK Utawala wa himaya ya Uajemi unaanza na kuibuka kwa Koreshi, Koreshi huko nyuma sana mnamo 559 KK, kwa hivyo hii ni miaka 30 kabla hajafanikiwa, miaka 20 kabla hajafanikiwa kushinda Babeli, na kurithi ufalme mdogo unaoitwa Anshan, ambao kimsingi ni Uajemi, lakini kisha anawashinda Wamedi mnamo 550 na hilo linawafanya Wababiloni wawe na wasiwasi sana kuhusu hilo.

Mfalme wa wakati huo, Nabonidas , ambaye alikuwa, tuseme nini, akimpa Koreshi pesa chini ya meza ili kuunga mkono uasi wake dhidi ya Wamedi na kujaribu kuwadhoofisha Wamedi, ghafla anatambua kwamba Koreshi, baada ya kuwashinda Wamedi, sasa ni hatari kubwa kuliko Wamedi. Lakini kisha Koreshi kwanza anahamia kaskazini-magharibi na kuichukua Asia Ndogo mwaka wa 546 na kisha anarudi na kuichukua Babeli mwaka wa 539. Kwa hivyo huo ni mchoro mfupi sana wa kuinuka kwa Koreshi; kuna maelezo mengi zaidi, ambayo mengi sikumbuki sasa lakini nimeyasoma.

Mambo kadhaa muhimu yalitokea wakati huo, kama vile Waajemi wakiingia katika Milki. Kwanza kabisa ni kurudi kwa Wayahudi chini ya Koreshi mnamo 539 hadi 530 KK. Tofauti na Waashuri na Wababiloni, Koreshi anajaribu kuepuka kukera dini zingine.

Tofauti na Waashuri na Wababiloni, Koreshi aliamua kukomesha sera ya kuwafukuza watu. Milki hizo mbili zilikuwa na wazo kwamba njia bora ya kuwaweka chini ya utawala wa watu ilikuwa kuwafukuza watu wao na kuwatawanya miongoni mwa watu wa lugha nyingine. Kwa njia hiyo, hawakuweza kupanga uasi. Koreshi alikomesha hilo na hivyo akawaruhusu watu mbalimbali kurudi katika maeneo yao ikiwa wangetaka.

Kwa hivyo, Wayahudi wanaruhusiwa kurudi. Tunaona mchoro kwa ajili yetu katika Ezra 1 mstari wa 2-4. Si wengi wao wanaofanya hivyo, lakini wengine wanaruhusiwa.

Na kwa hivyo, sasa tunaanza kuwa, kwa mara ya kwanza katika takriban miaka 70 katika hatua hii, takriban miaka 50 katika hatua hii, Wayahudi wanarudi sasa kwenye kile tunachokiita Palestina hapa. Sijaribu kuingia kwenye mjadala wa Wapalestina-Wayahudi, lakini kimsingi ninatumia hilo kama neno la jumla kwa ajili ya ardhi na Israeli au Wayahudi kama neno kwa ajili ya watu. Jambo la pili muhimu lililotokea wakati huo chini ya Waajemi lilikuwa ujenzi upya wa hekalu au ujenzi wa hekalu la pili katika istilahi za Kiyahudi.

Hekalu la Sulemani, hekalu la kwanza, na hekalu hili, hekalu la pili. Hapo awali Koreshi aliruhusu ujenzi upya kuanza lakini kisha akasimama kutokana na upinzani kutoka kwa majirani. Tazama mchoro wa hili katika Ezra 6 na katika Ezra 4. Lakini basi, Koreshi alipokufa, kulikuwa na kati ya utawala na mapigano mengine yakiendelea, na hatimaye, Dario, Dario I hapa, aliingia madarakani mwaka 521 na atatawala hadi mwaka 46, kwa hivyo utawala huo utakuwa mrefu sana.

Na kwa sababu Wayahudi walikuwa wameonyesha uaminifu kwa Dario kwa mfululizo badala ya kuasi kama watu wengine wengi walivyofanya, Wayahudi waliruhusiwa kujenga upya hekalu lao. Na hivyo, walianza kujenga upya hekalu lao kuanzia yapata mwaka 520 hivi, na hekalu linakamilika yapata mwaka 515 chini ya uongozi wa

manabii Hagai na Zekaria, na unaona marejeleo ya hilo katika yote mawili. Kisha, chini ya gavana Zerubabeli, ambaye alikuwa mzao wa Daudi, na kuhani mkuu Yeshua, ambaye inasemekana alitoka katika ukoo wa ukuhani mkuu,

Kwa hivyo, tunao urejeo wa Wayahudi, na sasa wamerudi katika nchi yao kwa mara ya kwanza katika miaka ya Goodman. Kwa kweli ni kama miaka 70 tangu uhamisho wa kwanza hadi kurudi kwa kwanza na miaka 70 tangu uharibifu wa hekalu la kwanza hadi ujenzi wa hekalu la pili. Kwa hivyo kimsingi ndiyo maana utumwa unachukuliwa kama miaka 70.

Tukio la tatu lenye umuhimu fulani miongoni mwa Wayahudi, kwa kweli matukio mawili ukipenda, ni ufufuo katika Yuda chini ya Ezra, na ujenzi upya wa kuta za Yerusalemu chini ya Nehemia. Haya yanatokea wakati wa utawala wa mfalme wa Uajemi Artashasta I. Tukio la kwanza kati ya haya nyuma karibu mwaka wa 4... vizuri, Artashasta anaanza kutawala karibu mwaka wa 465, na Ezra , karibu mwaka wa 458, anatumwa kutoka Babeli kurudi Yerusalemu, na anawarudisha watu kwenye uzingatiaji wa sheria kwa ruhusa ya mfalme wa Uajemi. Na kisha miaka kadhaa baadaye, karibu mwaka wa 445, Nehemia, ambaye wakati huo alikuwa mnyweshaji wa mfalme, kwa hivyo afisa wa karibu sana katika ua wa kifalme, ukipenda, alitumwa na mfalme wa Uajemi kama gavana kujenga upya kuta hizo.

Kujenga upya kuta ni muhimu sana. Tunaelekea kufikiria kijiji kama mji mdogo na jiji kama mji mkubwa, lakini katika wakati ambapo kabla ya ndege na mizinga mikubwa na mambo mengine yote hayo, tofauti kati ya kijiji na jiji haikuwa kubwa sana; ilikuwa ngome. Kwa hivyo, kijiji kinaweza kuwa kikubwa sana, lakini ikiwa hakijaimarishwa, ni kijiji.

Mji unaweza kuwa mdogo sana, lakini kama haungekuwa ngome tu, kama ungekuwa mahali ambapo watu wengi waliishi, na ulikuwa na ngome, ungekuwa mji. Kwa hivyo kimsingi, Yerusalemu unakuwa mji tena baada ya kukamilika kwa kuta za jiji hapo mwaka 445 KK. Kwa hivyo hizo ni aina ya tatu kuu, ambazo tunasema ni matukio manne makubwa ya kipindi cha Uajemi, kuwaruhusu Wayahudi kurudi, kuwaruhusu kujenga upya mji, na kisha kujenga upya hekalu, na kisha ufufuo katika Yuda, na kujenga upya kuta.

Tukio jingine muhimu, na hatuna uhakika hasa ni lini hili linatokea na kadhalika, ni jambo lisiloeleweka zaidi, ni kuibuka kwa lugha ya Kiaramu kama jambo muhimu katika historia ya Kiyahudi. Lugha ya Kiaramu ilikuwapo kwa muda mrefu kabla ya hili. Ilikuwa lugha ya zamani ya eneo hilo ambayo kwa kawaida imekuwa ikiitwa kwa Kiingereza, Syria, lakini hiyo inachanganya sana na Syria na Ashuru.

Kwa hivyo, neno la Kiebrania ni Aramu, na hilo linachukuliwa katika baadhi ya duru za Agano la Kale pia. Kwa vyovyote vile, ni Bonde la juu la Frati. Na lugha ilikuwapo; unaona marejeleo yake katika wakati Labani na Yakobo walipotengana, walijenga

rundo hili la mawe, na Yakobo analipa neno la Kiebrania kwa rundo la mawe linalotumika kama ushahidi, ambalo ni neno la kiufundi kwa Kiebrania linaloitwa galid , ilhali inaonekana katika Kiaramu hakuna.

Kwa hivyo, kuna msemu unaotumika kwa jagar saha Dutha au kitu kama hicho hutumika kuwakilisha jiwe hili la ushuhuda, shimo hili la ushuhuda, ukipenda. Basi, baada ya wakati wa Yakobo na Labani, hiyo ingekuwa, nini, 1800 au kitu kama hicho KK, inakuwa lugha ya kidiplomasia ya Mashariki ya Karibu ya kale huku Siria ikishinda Hilali nzima yenye Rutuba. Kimsingi walipitisha Kiaramu kama lugha ya biashara kupitia eneo hilo; Wababiloni waliendeleza, Waajemi waliendeleza, n.k.

Mahali fulani katika mstari huo, imechukuliwa na Wayahudi, na nadhani yao bora ni kwamba ilikuwa wakati wa uhamisho wa Babeli ambapo baadhi ya Wayahudi waliweka katika eneo ambalo watu waliowazunguka hawakuzungumza Kiebrania, na bado, na ni wazi, baadhi yao walizungumza lugha zao za asili, lakini kulikuwa na lugha hii ya biashara iliyopatikana, na kwa hivyo walijifunza kuzungumza Kiaramu. Katika Nehemia 8 mistari ya 7 na 8, inaonekana kwamba Wayahudi wengi waliokuwa wakirudi kutoka uhamishoni Babeli wakati huu, kwa hivyo wana, wajukuu, vitukuu, n.k., wa watu waliokuwa uhamishoni , hawakujua Kiebrania tena. Na kwa hivyo, kuna tafsiri fulani inayotolewa Nehemia anaposoma kutoka kwa sheria katika hali huko nyuma katika Israeli.

Tunapokaribia mwisho wa kipindi cha Interamentement , unaanza kupata tafsiri za mdomo za Agano la Kale katika Kiaramu kwa manufaa ya watu katika ibada za sinagogi ambao hawakuweza kuelewa Kiebrania. Na hilo lilibaki kwa mdomo kwa muda, na ziliitwa Targums, kutoka kwa kitenzi kinachomaanisha kutafsiri, kimsingi, na bado zinatumiwa wakati wa Yesu, na kwa kweli, zimekuwa mojawapo ya lugha kuu za Talmuds za Kirabi mnamo 400 BK na 550 BK Kwa hivyo hiyo ndiyo lugha ya Kiaramu, na hiyo ni muhimu, na hiyo iliibuka wakati fulani karibu na kipindi hiki cha Kiajemi. Kipengele kingine cha kipindi cha Kiajemi, au mwisho wa Kibabeli wa kipindi cha Kiajemi, ni kuibuka kwa sinagogi.

Sinagogi linakuwa mahali pa ibada kwa wale wasioweza kuhudhuria hekalu, na lina maombi na kujifunza Biblia lakini hakuna dhabihu. Kwa hivyo, ibada ni ibada isiyo ya dhabihu. Tarehe ya asili haijulikani.

Mtazamo wa kawaida ni kwamba ni utumwa wa Babeli kwa sababu hapo ndipo watu ambao hawakuwa na hekalu tena hawakuweza kwenda huko. Kuna maoni kadhaa katika Agano la Kale yanayopendekeza kwamba kulikuwa na sehemu za ibada kote nchini ambazo hazionekani kuwa mahali pa juu, na hivyo inaweza kupendekeza kwamba tayari wakati Israeli ilikuwa bado katika nchi hiyo kabla ya utumwa, ulikuwa bado, unajua, kwa miguu ya siku mbili au tatu kutoka Yerusalemu, na ikiwa ungetaka kukusanyika pamoja au kitu kingine kwa ajili ya ibada, kunaweza kuwa na mahali

fulani pa kufanya kitu kama hicho. Kwa hivyo, inaweza hata kuwa kabla ya utumwa wa Babeli.

Hatujui. Kwa vyovyote vile, tunajua kwamba iliendelea pamoja na Hekalu la Pili. Kwa hivyo, Hekalu la Pili lilisimama kuanzia 515 KK hadi 70 BK, na tuna sinagogi hili lililokuwepo wakati huo.

Mojawapo ya vifungu vya marabi hutaja kitu kama vile kulikuwa na masinagogi 100 huko Yerusalemu. Nini kinaendelea hapo? Naam, ni wazi, maeneo ya ushirika ya aina fulani. Tunaona kutokana na maelezo mbalimbali, ikiwa ni pamoja na Agano Jipya, kwamba baadhi ya hayo yalikuwa masinagogi ya watu kutoka maeneo fulani.

Sinagogi la Walio Huru au sinagogi la watu kutoka, unajua, lingerudi kutoka Antiokia au kitu kama hicho. Naam, kwa kuharibiwa kwa Hekalu la Pili mwaka wa 70 BK, hili linarudi kuwa mahali pekee pa ibada ya Kiyahudi baada ya kuharibiwa kwa Hekalu la Pili, na hapo ndipo limebaki hadi leo. Kwa hivyo, sehemu mbalimbali za ibada za Kiyahudi unazoziona zimetawanyika kote ulimwenguni, ingawa zinaweza kuitwa mahekalu, kitu kama hicho katika sehemu zingine, kwa kweli ni sinagogi la aina moja au nyingine.

Naam, tuna mada moja zaidi ya kusema neno moja au mawili kuihusu chini ya kipindi cha Uajemi, nayo ni Mahekalu ya Interagano . Ujenzi mpya wa Hekalu la Yerusalemu unafanyika hapa, na hiyo inaitwa, kama ninavyosema, miongoni mwa Wayahudi, Hekalu la Pili au Hekalu la Pili la Yerusalemu, lililojengwa mwaka 515 na kuharibiwa na Warumi mwaka 70 BK. Hilo lilikuwa Hekalu la Orthodox kwa maana kwamba angalau walionekana kubaki na mitazamo ya kibiblia kuhusu asili ya Mungu, aina hiyo ya kitu, na kuendelea na kanuni za Musa kwa njia moja au nyingine. Hata hivyo, mahali fulani katika mstari huo, hekalu lilijengwa katika eneo tunaloliita Samaria, ambalo mara nyingi huitwa Hekalu la Mlima Gerizimu, kwa sababu lilikuwa kwenye moja ya milima miwili ambayo Waisraeli katika sherehe za upya wa agano kila baada ya miaka saba, kundi moja lilipaswa kusimama kwenye mlima mmoja, na jingine kwenye mlima huu, na moja linapiga kelele baraka na jingine linapiga kelele laana, n.k.

Tarehe ya kujengwa kwake haijulikani, ikidokeza 450 KK hadi 330 KK, mahali fulani katika kipindi hicho. Ilijengwa na Wasamaria, lakini ilipata msaada kutoka kwa makuhani ambao hawakufurahishwa na kile kilichokuwa kikiendelea Yerusalemu na wakaja kaskazini, n.k. Iliharibiwa na Wahasmoni au Wamakabayo 128 KK, lakini bado ni eneo takatifu katika nyakati za Agano Jipya, Yohana 4.20. Unaweza kuona mwanamke akisema, hapa kwenye mlima huu, tunaabudu, n.k.

Na hivyo ndivyo, labda karibu mwaka wa 30 BK au kitu kama hicho, na bado ilikuwa bado ilionekana kama takatifu wakati huo, na bado inaonekana kama takatifu leo. Kuna kundi dogo la Wasamaria ambao bado wapo; sijui idadi ya sasa; walikuwa chini

hadi mia chache katika mambo niliyoyaona kutoka miaka ya 70. Kwa hivyo, bado tuna shughuli za ibada huko, kwa kweli bado tuna ibada ya Pasaka huko, na bado tuna dhabihu huko.

Kwa hivyo, walikuwa wameendelea kutoa dhabihu mara kwa mara, angalau katika kipindi chote cha kati, lakini tunazungumzia dhabihu moja kwa mwaka dhidi ya angalau mbili kwa siku katika hekalu la Yerusalemu. Mbali na mahekalu haya mawili, kuna hekalu lililotengenezwa Misri, ambalo kwa kawaida huitwa Hekalu la Elephantine, ili kulitofautisha na hekalu lililo kaskazini zaidi nchini Misri. Inaonekana hili lilianzishwa labda karibu 525 KK na lilidumu hadi karibu 390 KK. Tunafikiri tuna kumbukumbu za hili, hasa kutoka kwa mafunjo ambayo yamesalia tangu kipindi hicho.

Nadhani ilijengwa kwa manufaa ya wanajeshi Wayahudi ambao walikuwa wameajiriwa kama mamluki, au labda watumwa kama mamluki, na Waajemi waliposhinda Misri. Na kwa hivyo, waliishi hapa, vizuri, chini au juu, kulingana na kama unafikiria ramani. Iko kusini kwenye ramani lakini juu ya Mto Nile kwenye mtaro wa kwanza kwenye Mto Nile, Elephantine.

Waliishi huko. Huenda walikuwa wakimbizi kutoka wakati wa Manase, hatujui. Kuna baadhi ya vidokezo kwamba labda walikuwa waumini wa miungu mingi, kwamba walikuwa wakiendelea baadhi ya matatizo yaliyoendelea tunayoyaona tayari katika Yeremia, ambapo Yeremia anasema kwamba Wayahudi waliompeleka Misri walikuwa bado wakimwabudu Malkia wa Mbinguni.

Na kwa hivyo inaonekana hiyo ni aina ya aina hiyo inayoendelea hapa. Nilitaja hekalu lingine moja ambalo kwa kweli linatoka baadaye kuliko kipindi cha Uajemi, lakini kwa kuwa hapa ndipo tutakapojadili mahekalu, tutaliweka hapa. Hilo ni Hekalu la Leontopolis la baadaye, pia huko Misri, lililoanzishwa yapata mwaka 160 KK, na kisha kuharibiwa na Warumi mwaka 72 BK. Liliujengwa katika kipindi cha Makabayo na kuhani mkuu aitwaye Onias III, ambaye alikuwa ameondolewa kwenye ukuhani na Antiochus Epifane.

Tutarudi na kuzungumza kumhusu baadaye. Kwa hivyo, jamaa huyu alikimbilia Misri, na hekalu likajengwa huko chini na labda jumuiya ya Wayahudi wa Misri, lakini baada ya Vita vya Wayahudi, Warumi hawakutaka sehemu zozote ambazo zingefanya kazi kama kitovu cha uasi dhidi ya Roma, na kwa hivyo waliharibu. Hiyo ni ziara ya haraka sana ya Palestina chini ya Waajemi.

Tunageuka kutazama Palestina chini ya Wagiriki kuanzia yapata mwaka 331 KK hadi yapata mwaka 160 KK. Hicho ndicho kipindi ambacho Wamakabayo hatimaye watapata uhuru wao kutoka kwa mabaki ya Milki ya Ugiriki. Tunaanza na Alexander, ambaye baadaye alijulikana kama Alexander Mkuu, ambaye alitawala kuanzia yapata mwaka 336 hadi 329 KK. Alikuwa mwana wa mtawala wa Makedonia aliyeitwa Philip,

na baba yake, Philip, aliuawa Alexander alipokuwa na umri wa miaka 20 tu, hakuuawa na Alexander, na bado Alexander akiwa na umri wa miaka 20 alikuwa tayari amepata uzoefu kama jenerali katika jeshi la Philip, na kwa hivyo ndani ya miaka michache aliweza kuanzisha udhibiti wake wa ufalme wa baba yake, na moja ya miradi ambayo baba yake alikuwa nayo, Philip alikuwa nayo, ni Philip kujitambulisha kama Mgiriki, ingawa alikuwa Mmakedonia, eneo lililo kaskazini mwa Ugiriki, na pia Alexander. Mojawapo ya miradi ya Philip aliyokuwa nayo akilini mwake ilikuwa kulipiza kisasi kwa Wagiriki dhidi ya Waajemi ambao walikuwa wamevamia karne moja au zaidi mapema zaidi ya hapo, karne moja na nusu mapema zaidi ya hapo.

Kwa hivyo mara tu Alexander alipopata udhibiti wa Makedonia na Ugiriki tena, alivamia Asia Ndogo mnamo 334 KK akiwa na wanaume 35,000 pekee. Naam, hiyo inasikika kama wanaume wengi, lakini Waajemi walipovamia Ugiriki karne moja na nusu iliyopita, walikuwa na zaidi ya wanaume milioni moja, kulingana na wanahistoria. Kwa hivyo, utafanya nini na wanaume 35,000? Naam, hakika, faida moja ilikuwa kwamba Waajemi wenyewe walikuwa wamerudi katika himaya yao maili elfu moja mbali, na walikuwa na wanajeshi wengi huko Asia Ndogo, lakini wote walikuwa wanajeshi wa ngome waliotawanyika zaidi ya maeneo 50 au 100 yenye ngome, kwa hivyo haikuwa rahisi kuwakusanya.

Alexander aliweza kushinda mwaka huo katika Mto Granicus magharibi mwa Asia Ndogo, na hilo lilimfungulia Asia Ndogo mamlaka ya kuchukua udhibiti wa eneo hilo. Kulikuwa na Wagiriki wengi walioishi Asia Ndogo, na hawakuwa na furaha na Waajemi, na kulikuwa na watu wengine wengi walioishi huko. Waajemi hawakuwa wenyeji wa huko.

Kwa hivyo, Alexander aliweza kupata msaada mwingi mara tu aliposhinda vita hivi muhimu, na kisha alikuwa na takriban mwaka mmoja wa kuimarisha udhibiti wake katika Asia Ndogo na kisha kuelekea mashariki, kulingana na Herodotus. Ninaamini ndivyo ilivyo. Hadithi ni kwamba alienda mahali, Gordian, ambapo kulikuwa na gari la kukokotwa lenye fundo lililotengenezwa kwa ustadi kwenye tang ya gari ili kuunganisha baa ya msalaba kwake, na kulikuwa na hadithi kwamba yeyote angeweza kufungua fundo hili angekuwa mtawala wa ulimwengu. Naam, Alexander alidanganya nalo kwa dakika chache na ni wazi hakufanikiwa.

Alexander hakuwa mfano wa uvumilivu; alichomoa upanga wake, akapiga kamba, na akasema nani anajua kama kweli alisema hivi au la. Kwa hivyo, ninafungua mafundo yote ya Gordian au kitu kama hicho. Naam, anakuja kushinda ulimwengu kama ilivyoeleweka wakati huo. Kwa hivyo, vita vinavyofuata viko Issus upande wa pili wa Asia Ndogo, na kufikia wakati huu, Waajemi wamekusanya jeshi kubwa na kuja kupigana naye. Kuna vita kubwa Issus, na Alexander anashinda kwa njia ya kushangaza, ambayo inamfungulia Siria, Palestina, na Misri.

Mfalme wa Uajemi anatoroka kwa shida; familia yake ya kifalme kwa kweli haitoroki; wanachukuliwa mateka na wanalazimika kurudi hadi mji mkuu wa Uajemi ili kukusanya jeshi lingine tena. Kwa hivyo, Alexander ana miaka michache, na kisha anashuka na kuichukua Palestina na Misri na kadhalika. Kulikuwa na tukio la kuvutia sana hapo, ambalo waliberali wanakataa vikali, lakini Josephus anasema ilitokea kweli kwamba Alexander hakuwa na furaha sana na Wayahudi kwa sababu kuhani mkuu alikuwa amekataa kumtumia wanajeshi alipokuwa akiichukua kaskazini mwa Syria kwa sababu kuhani mkuu alisema alikuwa ameweka kiapo kwa mfalme wa Uajemi kwamba hatapigana na mfalme wa Uajemi.

Kwa hivyo, Alexander, akiwa hana furaha sana, alielekea njia hiyo, na kuhani mkuu akavaa mavazi yake ya kifahari, tuseme, na akawaambia kila mtu aombe, na msafara wa watu ukatoka kwenda kumlaki Alexander. Alexander alipokutana nao, Alexander alisema alikuwa amemwona mtu huyu katika ndoto alipokuwa Ugiriki na kumwambia kwamba anapaswa kumtendea vizuri, n.k. Na kisha, kulingana na Josephus, Alexander alionyeshwa unabii katika Danieli kumhusu.

Hilo, bila shaka, si maarufu katika duru za kiliberali kwa kuwa wanafikiri kwamba Danieli haikuandikwa kwa miaka mingine 150. Lakini kwa vyovyote vile, hiyo ndiyo hadithi, na kisicho na uvumi wowote ni kwamba Alexander, kwa sababu fulani, aliwatendea Wayahudi vizuri sana na hakuwatendea watu waliowazunguka vizuri hivyo. Kwa hivyo, ndivyo tulivyo.

Vyovyote vile, Alexander hatimaye anashinda baada ya kuichukua Misri. Kuna hadithi kuhusu Misri pia, kwamba Alexander anaenda kwa Amnoni jangwani huko Misri, magharibi mwa Nile. Kuna unabii huko na anapokea unabii mzuri tena kwamba atatawala ulimwengu.

Kwa hivyo, ni hadithi ngapi kati ya hizi ni za kweli? Hatuna mashine za wakati. Kwa hivyo, hata hivyo, katika 331, sasa amehamia katikati ya Uajemi, ukipenda, na kuna vita kubwa huko Ga ugamela, na hapa jeshi la Alexander linaharibu jeshi la Uajemi, linaharibu Milki ya Uajemi, na mfalme wa Uajemi anaelekea kujificha mashariki kuelekea mwisho wa mashariki wa himaya yake, na Alexander na wanajeshi wake wanawafuata, na hatimaye, kabla tu hawajamfikia, watu wanaomfuata mfalme wa Uajemi wanamuua na kujisalimisha kwa Alexander. Alexander alikuwa na mawazo ya himaya, ambayo labda si makadirio mabaya, na akaamua kushinda ardhi nyingi iwezekanavyo, lakini wanajeshi wake hatimaye, walipoingia katika kile tunachokiita India sasa, walisema vya kutosha.

Na hivyo wanarudi Babeli, na Alexander anakufa Babeli akiwa na umri wa miaka 33, baada ya kushinda eneo hili lote. Ajenda ya Alexander ilikuwa kushinda sehemu kubwa ya dunia kadri awezavyo, lakini pia kuchanganya tamaduni za Mashariki na Magharibi na kueneza mawazo na mitazamo ya Kigiriki na kadhalika katika eneo lake lote alilolishinda, ikiwa ni pamoja na lugha ya Kigiriki. Huyo ni Alexander.

Naam, Alexander amekufa sasa, mwaka 323, akiwa na umri wa miaka 33, na hilo linatuleta kwenye mapambano ya urithi. Mwana wa Alexander bado ni mtoto mchanga, na kaka yake Alexander hana uwezo wa kiakili. Kwa hivyo, majenerali chini ya Alexander wanaungana pamoja kujaribu kuweka kiti cha enzi kwa ajili ya mwana, lakini wanaanguka kupigana, na wakati haya yote yanaendelea, kaka anakufa, mtoto anakufa, na mara tu mtoto anapokufa, basi hakuna cha kumzuia... mshindi huchukua kila kitu ikiwa kinaweza kutatuliwa.

Naam, haifanikiwi hivyo kamwe. Hakuna mshindi mtawala wa kutosha kuchukua kila kitu. Kwa hivyo, hatimaye, himaya imegawanywa vipande kadhaa.

Hizi kwa kawaida huhesabiwa kama nne. Lysimachus akichukua eneo la Thrace kaskazini mwa Makedonia, Cassander akichukua Makedonia, Seleucus akichukua kipande kikubwa, Asia Ndogo na Mesopotamia, kwa hivyo, unajua, eneo kubwa kabisa la hapo, na Ptolemy akichukua Siria na Misri. Naam, kwa historia ya Kiyahudi, ni hawa wawili wa mwisho pekee, Seleucus kaskazini na Ptolemy kusini, ambao watakuwa muhimu.

Ni wale wawili tu ndio wanaokuja kutawala Israeli wakati mmoja au mwingine. Naam, hilo linatuleta kwenye nasaba ya Ptolemaic, ambayo iliendelea hadi 30 KK wakati Cleopatra alipojiua lakini alikuwa na udhibiti wa Palestina kuanzia 301 KK hadi 198 KK. Wakati majenerali mbalimbali wanapigania udhibiti, kuna wakati mmoja ambapo jenerali wa tano, ambaye hatujamtaja hapa, anayeitwa Antigonos, anaonekana kama anaweza kupata yote, lakini majenerali wengine wanamshambulia. Kama umewahi kucheza mchezo wa vita wa Risk, unatambua kwamba wakati mwingine ni muhimu kufanya mambo kama hayo ili kumzuia mtu mmoja kushinda mchezo, na kimsingi ndivyo majenerali wanavyofanya, na wakati majenerali wanapigana na Antigonos, Ptolemy anaingia kisiri na kuikamata Palestina.

Ptolemy anajulikana kwa kuwatendea Wayahudi kwa njia nzuri, wote huko Palestina na pia Wayahudi walioishia Misri kwa sababu idadi kubwa ya Wayahudi walikuwa wameishi Alexandria kufikia wakati huu. Kwa hivyo, bado kuna matatizo hapa na pale, lakini kimsingi hiyo ndiyo hali, na hiyo ni kuanzia zaidi ya karne moja, 301 hadi 198. Nasaba ya Seleucid haikudumu kwa muda mrefu.

Ilianguka chini ya Roma mwaka wa 63 KK, lakini inadhibiti Palestina kuanzia mwaka wa 198 KK hadi yapata mwaka wa 160. Watawala wa Ptolemy huitwa Ptolemy kila mara, na wanahistoria leo huwaita Ptolemy I, II, III, IV, V, lakini zamani, wote walikuwa na jina la utani la pili, kwa hivyo Ptolemy Soter, Ptolemy Mwokozi, ukipenda, halikueleweka kabisa katika maneno ya Kikristo. Ptolemy Fatso, hilo lilikuwa jina lingine, labda si kwa uso wake, bali ni jina tofauti kati ya hayo.

Watawala wa Seleucid walikuwa na majina mawili au matatu ambayo unaona yakizunguka huku na huko. Mmoja wao ni Seleucus, na mmoja wao ni Antiochus. Katika mfululizo mrefu wa vita, hatimaye walikuwa na vita kati ya Seleucus na Ptolemy, na hatimaye Seleucids walipata Palestina kutoka kwa Ptolemy.

Na kisha tunarukia, sijui, mtawala wa 6, 8, na 9 wa Waseleucids ni mtu anayeitwa Antiochus IV, anayejulikana zaidi kama Antiochus Epifanis. Alijiona kama dhihirisho la mungu Zeus. Wayahudi walimwita Antiochus Epifanis, mkorofi, au kitu kama hicho, mwendawazimu.

Kwa vyovyote vile, aliwapendelea Wayahudi wa Kigiriki. Simama na urudi nyuma kwa muda. Nasaba ya Ptolemaic ilitawala Misri, ambayo ilijumuisha hasa Wamisri, baadhi ya Wayahudi, na wengine huko Alexandria, na kisha Wagiriki kwa ujumla.

Na hamkuwa na utofauti mkubwa wa kikabila, jambo ambalo lilikuwa tatizo kubwa. Lakini katika nasaba ya Ptolemaic, katika nasaba ya Seleucid, ambayo ilifunika mataifa haya yote tofauti kupitia Asia Ndogo na chini ya Mto Tigris-Euphrates na karibu hadi India, mlifanya hivyo. Na hivyo, Waseleucid, katika kujaribu kuunganisha himaya yao, walijaribu kusukuma Ugiriki kwa watu wote waliotaka kushirikiana na himaya na kuwa matajiri na kitu kama hicho.

Kwa hivyo, Antiochus wa Nne alipokuwa mtawala wa Seleucid, alipendelea kundi la Wayunani miongoni mwa Wayahudi huko Yerusalemu. Nao, labda wakimsifu kwa kiasi fulani, wanataka kuianzisha Yerusalemu kama jiji la Wayunani, ambalo litaitwa Antiokia. Na anaruhusu hilo.

Naam, hilo ni janga kubwa kwa Wayahudi wa Orthodox kufanya hivyo. Tutarudi kwenye tatizo hapo kwa sababu hilo hatimaye litasababisha Uasi wa Makabayo. Antiochus IV baadaye alijaribiwa karibu mwaka wa 168 KK ili kukomesha Uyahudi.

Na tutajadili yote hayo katika sehemu yetu inayofuata. Naam, hiyo ni sehemu ndogo ya mapigano ya ndani yaliyosababisha kuenea kwa himaya ya Alexander katika karibu Mashariki ya Kati yote. Kisha inavunjika vipande vipande na kifo chake.

Na kisha vipande vinavyopigana, na hasa kipande cha kaskazini, Waseleucids, juu na kupigana kipande cha kusini, Waptolemaia, kwa ajili ya udhibiti wa Israeli, Palestina, chochote unachotaka kukiita. Sifa muhimu sana ya kipindi hiki cha wakati, kuhusu Israeli, asili ya Kiyahudi, ni Uhelenisti. Uhelenisti unatokana na neno la Kigiriki Hellas, ambalo ni jina la Kigiriki lenyewe la Ugiriki.

Jina letu, Ugiriki, linatokana na Kilatini na linatokana na jina ambalo Warumi walikuwa wamewapa Wagiriki wengine waliokuwa wakiishi chini ya buti ya Kiitaliano. Waliwaita Wagiriki. Naam, sina uhakika mwisho wake unaelekeaje hapo.

Greikos , nadhani. Hellenism inamaanisha kama Kigiriki. Na kwa hivyo, ni jina la utamaduni wa Kigiriki kama ulivyokua mashariki baada ya Alexander.

Kwa hivyo, jaribio la kugeuza utamaduni wa Wasyria kuwa wa Kiyunani, utamaduni wa Kiyahudi, utamaduni wa Wamisri, n.k., lingekuwa la Kiyunani, ukitaka. Naam, hilo lilikuwa na ushawishi mkubwa kwa Uyahudi, hivyo kufikia nyakati za Agano Jipya, tunamwona Ptolemy kama Myahudi aliyefuata Uyahudi kikamilifu, Josephus akiwa Myahudi aliyefuata Uyahudi kidogo, na kulikuwa na watu walio mbali zaidi ya Philo, ukitaka. Inaonekana labda Uyahudi uliathiriwa kwa kiasi fulani na Uyahudi, na hilo linabishaniwa juu ya baadhi.

Lakini moja ya sifa za Uhellenism ilikuwa kile wanahistoria wa dini wanachokiita syncretism. Inatokana na kitenzi cha Kigiriki kinachomaanisha mchanganyiko. Kwa hivyo, syncretism ni mahali ambapo dini mbili, tatu, au nne hukutana, na mawazo yao huchanganyikana.

Labda wazo la kikomunisti lililotuzunguka katika muongo mmoja au karne iliyopita, hata hivyo, limekuwa harakati ya Enzi Mpya, ambayo ni mchanganyiko kati ya Ukristo na, tuseme, Ubuddha au Uhindu. Kuchukua vipengele kutoka kwa kila kimoja, ukipenda, kungekuwa mfano wa hilo. Unaiona sana katika hekalu la Syria huko Baalbek huko Lebanon leo, ambalo nilipata nafasi ya kutembelea kabla tu ya mambo kuharibika mwaka wa 1975 au 6, kila yalipoharibika. Nilikuwepo huko katika 4. Hilo lilikuwa hekalu ambalo lilikuwa mahali pa ibada ya Baali, na hapo ndipo jina Baalbek lilipotoka, Baali wa Bonde la Bekah.

Lakini Wagiriki walipoingia, mungu Baali alikuwa ametambuliwa tena kama Zeus, na kisha Warumi walipoingia, mungu Baali Zeus alikuwa ametambuliwa tena kama Jupita, n.k., na kwa hivyo ulikuwa na mambo yote ya aina hiyo yanayoendelea. Hilo labda hata ni maelezo ya baadhi ya ushirikina unaouona kote ulimwenguni, ni kwamba tamaduni mbili zimeungana, moja ina mungu mkuu, moja ina mungu mkuu, na zinafanya maelewano au kitu kama hicho. Hatujui.

Hatukuwa huko nyuma na hatuna mashine za wakati, lakini hakika, jambo la aina hiyo limetokea katika historia. Naam, hilo ni wazi litasababisha tatizo kwa Wayahudi wakati Ugiriki unaposukumwa kwa njia ya kidini huko Palestina, na hakika kuna watu walio tayari kufanya hivyo. Bila shaka, kuna shule mbalimbali za falsafa huko Ugiriki, na hizo zinakuja kuwa na ushawishi Mashariki pia.

Bila shaka, tunasikia kuhusu Paulo katika Matendo akizungumza katika Areopago huko Athene, na anazungumzia kuhusu Waepikurea na kadhalika, na Wastoiki, na Josephus ni Philo. Filo anaathiriwa na mawazo ya aina ya Stoiki na Plato, Wakristo wa kwanza, hasa wanafalsafa-wanatheolojia Wakristo wa mapema wanaathiriwa na Stoiki na kadhalika. Sitakupa ziara ya falsafa hizo hapa, lakini athari kubwa ya Ugiriki Mashariki ilikuwa faida za kisiasa ambazo warithi wa Alexander walipochukua

maeneo haya yote, wangepata kimsingi miji mingi iliyopo kama miji ya Kigiriki, na katika jiji la Kigiriki watu waliokuwa na athari hiyo walikuwa raia. Raia hawakuwa watu tu walioishi katika jiji, ingawa hawakuhitaji kufanya hivyo kwa ujumla; walikuwa watu waliokuwa na haki ya kupiga kura kwa namna fulani, ambao walikuwa na haki ya kushikilia ofisi, nk, katika jiji, na kungekuwa na watu wengine wengi katika jiji ambao walikuwa wageni wakazi tu, au watumwa, au kitu kama hicho ambacho kilikuwa ngazi za chini, nk.

Kwa hivyo, kama wewe ni mvulana Myahudi na unataka kuendelea, na unaishi Alexandria, au unaishi Antiokia, au kitu kama hicho, kutakuwa na jaribu angalau la kutumia sifa zozote za Ugiriki zinazohitajika ili kukubalika katika jamii. Kwa hivyo, tunaona hilo likiendelea. Kwa namna fulani, kwa mfano, familia ya Paulo ilikuwa imekuwa raia wa Kirumi, na tayari walikuwa raia wa Tarso, kwa hivyo mahali fulani nyuma, vizazi kadhaa nyuma, familia yake ilikuwa muhimu vya kutosha kupata uraia huko Tarso na kisha uraia huko Roma.

Na hilo huenda lilihusiana na ukweli kwamba labda kulikuwa na watengenezaji wa mahema na kwamba Warumi walihitaji watengenezaji wa mahema kwa ajili ya kampeni zao. Sijui jinsi hilo lingeweza kutokea, lakini athari ilikuwa kwamba Paulo alizaliwa akiwa raia, ilhali afisa wa kijeshi huko Yerusalemu alilazimika kununua uraia wake. Ni wazi kwamba hakuwa na hadhi kubwa wakati huo.

Kwa hivyo, Ugiriki ni muhimu sana, na tutaona hilo kuhusiana na uasi wote wa Wahasmoni. Sifa nyingine muhimu ya kipindi cha Ugiriki hapa Israeli ni tafsiri ya Biblia katika Kigiriki, kile tunachokiita tafsiri ya Septuagint ya Biblia katika Kigiriki. Toleo hilo lilianza labda karibu 250 KK, chini ya karne moja baada ya Alexander kuchukua eneo hilo.

Tuna kazi tunayoiita Barua ya Aristee, ambayo labda inatoka kama karne moja baada ya hapo, na inatupa simulizi la asili ya Septuagint. Tunaambiwa hapa kwamba Ptolemy II, mtawala wa pili huko Misri wa watu wa Kigiriki waliokuja kutawala Misri baada ya kifo cha Alexander, alitaka kujenga maktaba kubwa zaidi duniani. Kwa hivyo, alimpata mtu huyu kwa ajili ya maktaba yake, na maktaba akamwambia kwamba walikuwa wakijaribu kukusanya kila aina ya kazi ili kuweka maktaba, na maktaba akasema, tunapaswa kuwa na nakala ya sheria ya Wayahudi.

Inavyoonekana, kulingana na hadithi, angalau, haikuwapo Ugiriki wakati huo, kwa hivyo Ptolemy alifadhili kutuma wajumbe kwenda Yerusalemu ili kuwapata wazee 72 wa Kiyahudi ambao wangukuja Misri na kutafsiri sheria. Kwa hivyo, hadithi inasema kwamba walitoka, na walitafsiri sheria, na matokeo yake yalikuwa tafsiri ya Septuagint. Hata hivyo, hadithi inakuwa bora ukipenda, kadri muda unavyosonga.

Baadhi ya nyongeza za baadaye kwenye hadithi ni kwamba tafsiri hiyo inashughulikia Agano la Kale lote, ingawa kwa kweli, kama barua ya Aristee inavyosema, inaiita

sheria ya Kiyahudi, na hilo ni gumu kidogo kwa sababu neno sheria linaweza kumaanisha Agano la Kale lote, au linaweza kumaanisha Torati, Pentateuki, ukipenda. Nyongeza ya baadaye ambayo bila shaka ingeonekana katika barua ya Aristeeas, kama ingekuwa kweli, ni kwamba mtafsiri aligawanyika katika jozi 36 na kufanya kazi kwa kujitegemea, na walitoa matoleo 36 yanayofanana ya hadithi ya Agano la Kale, ambayo labda iko nyuma ya wazo kwamba watu kadhaa walikuwa na wazo kwamba tafsiri yenyewe ilikuwa tafsiri iliyoongozwa na roho. Kuna shaka kuhusu maelezo ya hadithi, na hasa nyongeza za baadaye, lakini maoni ya jumla ya hadithi hii leo ni kwamba tafsiri ya Kigiriki tunayoiita Septuagint inaonekana ilifanywa huko Alexandria, ambapo ndipo hadithi inapoiweka, na kwamba Pentateuki, vitabu vitano vya Musa, inaonekana vilitafsiriwa kama kitengo na labda vilikuwa karibu 250 KK, kwa hivyo tuna mtindo mmoja mzuri katika hilo lote, na jinsi ya kushughulikia masuala tofauti ya tafsiri hapo, ambayo sivyo ilivyo kwa sehemu nyingi za Kigiriki za Agano la Kale kama tulivyo nazo.

Huenda hati-kunjo hizo zilitoka Yerusalemu, na pengine watafsiri pia, na hilo linahusiana na maelezo fulani kuhusu maandishi ya Agano la Kale yanayoshughulikia masuala kuhusu toleo la Agano la Kale la aina ya Kibabeli na toleo la Yerusalemu na toleo la Msamaria na mambo ya aina hiyo. Na kutokana na tarehe 250, basi huenda Ptolemy wa Pili aliruhusu kazi hiyo, na huenda aliisaidia, kwa hivyo tuko katika hali tena bila mashine yoyote ya wakati, lakini inaonekana kama angalau maelezo muhimu ya hadithi ni kweli. Tafsiri ya Septuagint ya Biblia ni muhimu sana kwa sababu kadhaa.

Inaonekana kuwa tafsiri ndefu zaidi ya maandishi yoyote ya kale yaliyojulikana katika nyakati za kale, hilo linashangaza sana. Linatoa maandishi ya Agano la Kale karne moja hivi kabla ya maandishi ya kale zaidi ya Kiebrania ambayo tunayo kutoka sehemu kubwa ya Agano la Kale. Liliweka muundo wa maneno ya kitheolojia ya Kigiriki kama yalivyotumika katika Agano Jipya na vile vile katika Agano la Kale, liliweka Agano la Kale katika lugha ya ulimwengu wa Mediterania wakati huo, angalau ya ulimwengu wa Mediterania Mashariki wakati huo, na likawa Agano la Kale la kanisa la kwanza.

Ni wazi kwamba, mara tu injili ilipoenea zaidi ya Israeli, watu wengi hawakuwa wazungumzaji asilia wa Kiebrania. Je, tunafanya hivyo kwa wakati? Sawa. Tunaendelea kutoka Palestina chini ya Wagiriki hadi uhuru wa Kiyahudi chini ya Wahasmoni mwaka 160 KK karibu karne moja hadi 63 KK.

Tunaanza tena na Antiokia ya Nne, Epifania ya Antiokia, na Chukizo la Uharibifu. Antiokia ya Nne alikuwa amepanda kiti cha enzi kwa kunyakua kiti cha enzi kutoka kwa mpwa wake mdogo mwaka wa 175 KK. Alijaribu hata zaidi kuliko Waseleucid wa awali walivyofanya kuunganisha himaya hii yenye utofauti kwa njia ya Uyahudi, kwa hivyo aliwapendelea Wayahudi wa Uyahudi huko Yerusalemu, nao wakaipata tena Yerusalemu kama Antiokia, au kile tunachoweza kusema Antiokia leo.

Anamwondoa kuhani mkuu wa Orthodox, mwenzake anayeitwa Onias III, kwa ajili ya kaka yake Onias, Jason, ambaye alikuwa akipendelea zaidi Ugiriki na hilo hakika lilisababisha matatizo, lakini hakuna karibu na matatizo yaliyosababishwa na nini alipomwondoa Yasoni kwa ajili ya Menelaus ambaye si wa familia za makuhani wakuu, inaonekana kuhani, ambaye alikuwa amemhonga Antiochus ili apate wadhifa huo. Menelaus alikuwa amejitolea kwa bei kubwa, lakini kama ilivyotokea, kwa kushangaza, hakuweza kupata pesa baada ya Jason kuwa tayari ameondolewa madarakani na kadhalika. Lakini hiyo ndiyo hatari ya kutegemea rushwa ambazo hazijalipwa, nadhani.

Wakati huo huo, Antiochus yuko mbioni kupigana Misri kujaribu kupata udhibiti wa upande wa Ptolemy wa himaya. Antiochus, kama wengi wa watu wanaodhibiti vipande hivi viwili vikubwa, alikuwa na hamu ya kuchukua kipande kingine kikubwa na kupata karibu himaya nyingi kama vile Alexander angepata. Kwa hivyo, anashuka kwenda Misri na mnamo 168 KK, inaonekana kama atawashinda Ptolemy wakati Warumi watakapotokea.

Na jamaa mmoja Mrumi ambaye alimjua Antiochus tangu, labda si utotoni, bali miaka ya ujana, nadhani wote wawili walikuwa Antiochus alikuwa mateka huko Roma wakati huo, anamwendea Antiochus na kusema, seneti ya Kirumi inasema unahitaji kuhama kutoka Misri na kurudi nyumbani. Na Antiochus anasema nitafikiria kuhusu hilo. Mrumi anavuta fimbo yake na kuchora duara kwenye mchanga kumzunguka Antiochus, na kusema, simama pale unapofikiria kuhusu hilo.

Kwa hivyo, Antiochus anarudi nyuma, na hafurahii wakati huo anapotoka Misri akiwa ameogopwa kupita kiasi, ukitaka, na Warumi. Na anagundua kuwa uasi unaendelea Israeli, na anaelekea katika eneo hilo. Yaani, ni Yasoni ambaye amemwasi Menelaus, nk. Na hivyo Antiochus wa Nne anaamua kujaribu kuharibu Uyahudi.

Anakataza tohara, anakataza kufuata sheria za vyakula vya kosher, anajaribu kuharibu maandiko, anaweka wakfu tena hekalu kwa Zeus, na anajiona, unakumbuka, kama udhihirisho wa Zeus, anaweka sanamu ambayo inaweza kuwa inafanana naye. Hatuna picha zozote za sanamu hiyo, na hatujui haswa Antiochus alionekanaje. Hilo linaanzisha kile tunachokiita Uasi wa Makabayo.

Kwa hivyo, tunageuka kutazama Uasi wa Makabayo, 167 KK hadi yapata mwaka 134. Naam, Waseleucid wamepunguza upinzani wao katika Israeli, wanafikiri, na serikali, serikali ya Waseleucid, kisha inatuma maafisa kupitia miji yote ya Yudea wakitekeleza amri za Antiochus na kuamuru dhabihu za kipagani. Wanapofika kwenye kijiji kidogo cha Modin, kuna kuhani mzee, Mattathias, hapo.

Kijiji kizima kinatolewa nje kutoa kafara ya kipagani, na mmoja wa Wayahudi katika kijiji anaanza kutoa kafara, na kuhani huyu mzee, Mattathias, anamuua jamaa huyo.

Naam, hilo lingekuwa jambo baya sana kufanya isipokuwa kwamba kuna wanakijiji wengi zaidi kuliko afisa na wanajeshi wake, na kwa hivyo wanamuuua afisa na wanajeshi, na bila shaka, hilo litarudi makao makuu haraka sana, na kwa hivyo Mattathias na wanawe watano wazima wanatoa wito wa upinzani wa silaha na kukimbilia milimani, kwenye mapango, n.k. Huo ndio asili ya uasi.

Hilo linatupeleka kwa mmoja wa wana wa Matathia, Judah. Mwana wa tatu wa Matathia alikuwa na jina la kijeshi, Makabayo, likimaanisha nyundo au nyundo, kama vile Stonewall Jackson au kitu kama hicho au Tippecanoe au mojawapo ya majina ya kijeshi ambayo majenerali wakati mwingine hupata. Naam, Yuda anaongoza kampeni ya kijeshi na kuisimamia kwa mbinu za kuvizia na kwa kujua eneo kwa njia ambayo Waseleucid hawaangamizi majeshi kadhaa ya Waseleucid. Waseleucid kimsingi wanafanya kazi katika suala la kujikusanya, na hawataki kutuma wanajeshi zaidi ya wanavyohitaji, lakini huwa wanapuuza idadi wanayohitaji, kwa hivyo wanapojikusanya polepole, Yuda anafanikiwa, na Yuda anapoanza kufanikiwa, Wayahudi wengi zaidi wanamiminika kwenye viwango vyake.

Kwa hivyo, majeshi ya Yuda yanakua kwa mafanikio, na yanalingana na kupanda kwa Seleucid. Hatimaye, tutawaita Makabayo, wafuasi wa Yuda, ambao waliteka Yerusalemu, isipokuwa ngome, ngome kuu. Sidhani kama hiyo ndiyo ngome Antonia ambayo ungeiona kwenye ramani za wakati za Agano Jipya, lakini ni mtangulizi wa hiyo.

Wanauteka Yerusalemu, wanawakamata Waseleucid waliobaki na baadhi ya Wayahudi wa Kigiriki katika ngome hiyo, wanasafisha hekalu, wakikumbuka kwamba lilikuwa mahali pa ibada ya Zeus kwa muda hapa, na wanaliweka wakfu tena hekalu hilo na hilo ni Desemba ya 164 KK na hilo linakuwa chanzo cha Hanukkah, Sikukuu ya Kuwekwa Wakfu. Wakati huo huo, Antioch IV inakufa mwaka wa 163, na Lisiasi anachukua nafasi ya mtawala wa mtu atakayekuwa mfalme atakapokuwa mzee wa kutosha. Lisiasi angependelea kutoka katika jambo hili kwa hivyo anatoa masharti ya amani ambayo yanakubalika kwa baadhi ya Wayahudi wacha Mungu sana ingawa si kwa Wamakabayo na hivyo kugawanya upinzani dhidi yake mwenyewe. Kwa hivyo miaka michache tu baadaye, majeshi ya Waseleucid yalirudi, na Yuda na majeshi yake, yaliyozidiwa sana, waliuawa vitani mwaka wa 160 KK.

Naam, huo sio mwisho wa watoto wa Matathia. Yuda alikuwa mwana wa tatu na bado kuna wana wawili waliobaki wakati huu kati ya watano. Wale wengine wawili tayari wamefariki.

Mmoja wa hawa ni Jonathan, ambaye atakuwa mtawala wa Israeli kuanzia mwaka 160 hadi 142, na mwingine ni Simon, ambaye atakuwa mtawala kuanzia mwaka 142 hadi 134. Milki ya Seleucid, kufikia hatua hii, imekuwa dhaifu kutokana na mgawanyiko kuhusu suala la urithi baada ya Antiochus, na hivyo Yuda na Simon, kwa upande wake, wanaweza kupata nguvu kwa njia ya diplomasia hadi Yuda, nchi ya

Yudea, itakapokuwa huru kabisa. Inageuka kuwa Jonathan wote wawili mnamo mwaka 142 KK na Simon mnamo 134 KK waliuawa na wapinzani, lakini si kabla ya Simon kupata ukuhani wa kurithi na utawala wa Israeli kwa ajili ya familia yake.

Kwa kifo cha Simon, basi, mwanawe anakuja kutawala, na kwa hivyo unapokuwa na mambo mawili mfululizo ya baba na mwana yanayotawala, hilo linaweza kuhesabiwa kama nasaba. Labda ningeweza kuihesabu tayari kutoka kwa Jonathan, lakini nasaba ya Hasmonean kwa kawaida huanzia 134 KK hadi 63 KK. Jamaa wa kwanza ni mwana wa Simon, ambaye ana jina gumu zaidi, John Hyrcanus, na alitawala kuanzia 134 hadi 104 KK.

Ilifanikiwa sana. Nasaba ya Seleucid ikawa dhaifu, na Yohana akawa na nguvu kijeshi.

Anaweza kupanua eneo la Yudea kwa kiasi kikubwa. Kwa hivyo, anachukua miji ya pwani ambayo Wayahudi walikuwa wamepoteza kwa muda mrefu. Kumbuka, waliporudi kutoka utumwani Babeli, kimsingi waliishi katika nchi ya vilima inayozunguka Yerusalemu, n.k.

Kwa hivyo, anachukua miji ya pwani, na anachukua eneo la Waedomu Idumea upande wa kusini na eneo la Wasamaria, Samaria upande wa kaskazini. Kwa hivyo, limekuwa eneo muhimu sana katika hatua hii. Wakati wa utawala wake, miaka 30, tunasikia kwa mara ya kwanza katika Josephus kuhusu Mafarisayo na Masadukayo. Inaonekana Mafarisayo walikuwa wakipendelea mwanzoni lakini walitoa pendekezo ambalo halikuwa PC ukipenda kwa kupendekeza kwamba Yohana ajiuzulu kutoka ukuhani mkuu kwa sababu mama yake alimzaa alipokuwa mateka.

Mapendekezo kuhusu kama alikuwa halali au la. Aliamua kwenda na Masadukayo badala yake. Kwa hivyo, Masadukayo walikuja kuwa kundi la ndani wakati huo na watakuwa hivyo hivyo hadi nyakati za Agano Jipya.

Naam, katika mwaka wa 104, anafariki, na mmoja wa wanawe ni Aristobulus, na anatawala kwa takriban mwaka mmoja. Anawaua ndugu kadhaa pia, nadhani, ili kuimarisha umiliki wake wa kiti cha enzi. Si jambo la kawaida, naogopa, miongoni mwa hali za aina hii.

Na anachukua cheo cha mfalme. Kwa hivyo, kutoka Yuda ni jenerali tu ukitaka. Yonathani ni jenerali ukitaka.

Simoni si jenerali tu, bali pia ni kuhani mkuu. Ingawa yeye ni wa familia ya ukuhani, hayuko katika ukoo wa ukuhani mkuu ukitaka. Lakini sasa, Aristobulus anachukua cheo cha mfalme, na mrithi wake hajiuzulu kutoka kwa cheo hicho ukitaka. Lakini Aristobulus hadumu kwa muda mrefu.

Anakufa ndani ya mwaka mmoja kutokana na hofu. Aliwaua ndugu zake wote kutokana na kileo na pengine kutokana na ugonjwa wa aina fulani. Mmoja wa ndugu zake bado yuko hai, akiwa gerezani, na kwa hivyo Aristobulus anapokufa, mjane wa Aristobulus anamwachilia kaka yake, Alexander, kutoka gerezani na kumwoa.

Kwa hivyo, mjane wa John Hyrcanus na kaka yake John Hyrcanus Aristobulus wanakuwa wanandoa wa kifalme ukitaka. Na kwa hivyo, Alexander Jannaeus, basi, ni jina la kaka mdogo aliyetawala kuanzia 102 hadi 76 KK. Aliendelea na upanuzi wa ufalme hadi ulipokuwa karibu mkubwa kama ule wa Daudi Sulemani.

Kwa hivyo, tunapata ufalme wenye nguvu wa hapa ambao umetengwa kabisa na Milki ya Seleucid, ambayo imekuwa ikiporomoka wakati huu wote. Wakati wa utawala wake, Mafarisayo walimwasi na kuwaita Washami, ambao walikuwa mabaki ya Seleucid, waje kusaidia. Na Alexander yuko karibu kupoteza wakati Mafarisayo wanapopata mawazo mengine.

Je, ingekuwa bora zaidi kuwa na Washami, Waseleucids, wakidhibiti eneo hilo ili warudi tena? Alexander anashinda lakini ana hisia mchanganyiko kuhusu Mafarisayo. Ndiyo, kama hawangerudi, labda angeshindwa, lakini kama hawangeasi hapo awali, hangewahi kujiingiza katika tatizo hilo, kwa hivyo aliwasulubisha kundi la Mafarisayo. Naam, alikufa mwaka wa 76 KK, na mkewe, ambaye alikuwa mke wa Aristobulus, na kisha mkewe akawa malkia mtawala kwa muda mfupi kuanzia miaka 75 hadi 67.

Jina lake ni Salome Alexandra, na amefanikiwa. Ana wana wawili, nao wanaitwa Hyrcanus II. John Hyrcanus angekuwa Hyrcanus I na Aristobulus II.

Hyrcanus ndiye mpole na mkubwa zaidi kati ya hao wawili, na amefanywa kuhani mkuu kwa sababu Salome hawezi kuwa kuhani mkuu na Aristobulus amepewa amri ya kijeshi. Kwa bahati mbaya, Aristobulus ni mtu ambaye, tunasema, ana tamaa sana, na anataka kutawala. Salome Alexandra alipofariki mwaka wa 66, tulifikia tukio muhimu lililosababisha mwisho wa uhuru wa Wahasmoni.

Anakufa. Anarithiwa na Hyrcanus II, ambaye anaungwa mkono na Mafarisayo, lakini Aristobulus II, akiungwa mkono na Masadukayo, anamwondoa kiti cha enzi. Hyrcanus anakimbilia taifa jirani, anaanzisha vita vya wenyewe kwa wenyewe, na kuwaomba Warumi msaada. Katika hatua hii, Warumi wanazidi kuwa na nguvu katika Mashariki ya Kati. Ukipenda Mashariki ya Karibu, nadhani tunganese hivyo, na wana hamu ya kuja na kusaidia.

Kabla hatujaendelea na hilo, tunarudi na kuangalia baadhi ya vipengele vya kipindi hiki cha wakati na moja ya muhimu ni makundi matatu tunayosikia kuyahusu katika Josephus na Agano Jipya, Mafarisayo na Masadukayo tunayosikia kuyahusu katika vyote viwili, na Waesene ambao tunasikia kuyahusu katika nyenzo za Josephus pekee. Asili ya makundi haya matatu ni fiche lakini yote matatu yanaonekana

kuibuka wakati huu wa kipindi cha Wamakabayo, kwa hivyo kati ya karne 168 hadi 63 hivi. Mafarisayo na Waesene inaonekana wanaibuka kutoka kwa kundi la wacha Mungu sana lililojiunga na Yuda katika Uasi wa Wamakabayo, kundi tunaloliita Wahasidi.

Hasid ni nomino kwa mtu ambaye ni mwaminifu kwa agano. Utaona hili mara kwa mara katika Kiebrania Agano la Kale, ambalo kutoka kwa mtazamo wa mwanadamu kwa Mungu, linamaanisha uaminifu kwa agano, na kutoka kwa mtazamo wa Mungu kwa wanadamu, pia linamaanisha uaminifu kwa agano, lakini hilo linaonekana kama rehema ya upendo mambo ya aina hiyo kwa sababu agano ni agano la rehema, si kitu ambacho wanadamu hukupiga sifa zake katika majadiliano na Mungu au kitu cha aina hiyo. Naam, kidogo kuhusu Mafarisayo, Masadukayo, na Waesene. Hebu tuangalie kwanza theolojia yao. Tunadhani jina Essene linatokana na Hasid, sawa? Tatizo ni kwamba Kigiriki hakina sauti ngumu ya h, kwa hivyo mambo mengi hupotea. Kwa hivyo, kwa Kiebrania, una haleluya, na kwa Kigiriki, una aleluya, nk. Kwa hivyo, tunadhani kwamba kuna ubishi kuhusu hilo linatoka wapi, kwa hivyo ikiwa hiyo ni kweli, Waesene ndio waaminifu, sawa. Wao ndio tunaoweza kuwaita Mafarisayo wakubwa. Sawa, walipata Mafarisayo mmoja bora zaidi, na kwa kweli, waliamua kwamba hekalu lilitawaliwa na watu ambao hawakuwa waumini wa kidini vya kutosha, kwa hivyo hawangejisumbua tena na hekalu.

Katika nadharia kubwa ya uasili, tunaweza kusema mtazamo wao kuhusu uhusiano wa ukuu wa Mungu na uwajibikaji wa mwanadamu ni wa Kikalvini. Sawa, ninaelewa hilo si neno lililokuwepo wakati huo. Kuna vyanzo vya mamlaka katika Agano la Kale, lakini baadhi ya vitabu vya siri, na tunadhani sasa tunajua baadhi ya vitabu vya siri ni nini. Vingekuwa vitu kama Nidhamu ya Mwongozo, kitabu cha Henoko, na kitabu cha Yubile. Baadhi ya aina hizo za kazi huenda zikaangukia katika kundi hilo. Hatuna uhakika mtazamo wao kuhusu kuishi ni upi. Baadhi wanafikiri kwamba waliamini katika ufufuo, jambo ambalo halingeshangaza sana. Baadhi wanafikiri kwamba waliamini katika kutokufa kwa roho lakini si ufufuo, kwa hivyo niliweka alama ya kuuliza swali hilo katika maelezo yangu hapa.

Walikuwa na msisitizo mkubwa kwa malaika, na hilo linaonekana kuwa lilitoka kwa Enoch and the Jubilees, ambapo tunapata majina ya kundi la malaika wengine na historia fulani ya shughuli zao, ambayo si ya kina kama Paradise Lost ya Milton lakini bado kuna taarifa nyingi hapo, na walikuwa na msisitizo mkubwa juu ya eskatolojia. Linganisha wale na Mafarisayo. Jina lao, tunafikiri, linatokana na parash, Tenga, sawa? Kwa hivyo walikuwa watenganishaji, sio watenganishaji haswa ikilinganishwa na Waesene kwa sababu hawakuacha jamii lakini msisitizo mkubwa juu ya usafi wa kiibada na kujenga ua kuzunguka sheria, wazo likiwa ikiwa hutaki watu watembea katika mashamba yako, unaweka ua kuzunguka kitu ambacho hawawezi kukipitia kwa hivyo ikiwa hatutaki watu wanaokiuka sheria tunajenga sheria za ziada zinazoiweka nje kwa hivyo lazima uache kazi kabla ya sabato nusu saa kabla ya sabato au mambo kama hayo yangekuwa aina ya kategoria ambazo zingekunguka

katika ua kuzunguka aina ya sheria. Mtazamo wao juu ya uhuru na uwajibikaji pia ndio tungeuita leo Ukalvinisti.

Mtazamo wao kuhusu vyanzo vya ufunuo, ukipenda, ungekuwa Agano la Kale pamoja na mapokeo ya mdomo, sawa? Kwa hivyo waliamini kwamba Musa alikuwa ametoa taarifa nyingine nyingi wakati huo, na hiyo ilikuwa mapokeo ya mdomo, kwa hivyo kwa maana hiyo, wanafanana kidogo na Ukatoliki kwamba Biblia pamoja na mapokeo ya kanisa ukipenda, au hata kauli za upapa ni wazi kwamba Mafarisayo hawakuwa na mtu sawa na papa ukipenda Mafarisayo waliamini katika ufufuo sawa sina uhakika kuhusu Waesene Mafarisayo hakika je, waliamini malaika lakini angalau hatuikii kuhusu majina na malaika wengi au kitu chochote cha aina hiyo kwa hivyo hawaonekani kuwa na msisitizo kama Waesene na waliamini katika eskatolojia pia, lakini msisitizo wao ni zaidi kwenye hukumu ya mwisho kuliko maelezo ya kile kinachoweza kutokea hapo.

Hiyo inatupeleka kwa Masadukayo. Kuna hoja kadhaa kuhusu mahali jina hilo lilipotoka; labda mtazamo wa kawaida ni pendekezo kwamba lilitoka kwa Waebrania wenye haki wa Tzedek. Walikuwa wenye haki. Wakati makundi mengi huchagua majina kwa ajili ya kundi lao, mengi ni majina mazuri, sawa? Kwa hivyo tunawaita Wamormoni Wamormoni, unajua, lakini wanajiita Kanisa la Yesu Kristo la Watakatifu wa Siku za Mwisho. Tunawaita kundi lingine Wakwaki. Wanajiita Jumuiya ya Marafiki wa Marafiki, sawa? Kwa hivyo, kwa kawaida, jina la kundi lenyewe ni zuri zaidi. Baadhi ya watu wanafikiri labda lilitoka kwa Zadok lakini hawajui Masadukayo walikuwa na vitendo zaidi kuliko hata Mafarisayo na walikuwa na mwelekeo wa kuafikiana, na kwa njia hiyo, waliweza kufanya kazi na mamlaka yoyote iliyo karibu, kwa hivyo walielewana vyema na serikali ya Kirumi n.k. tunafikiri kwa upande wa ukuu wa Mungu na uwajibikaji wa kibinadamu tungelazimika kuwaita Mafarisayo Waarmini, sawa? Kuna msisitizo mkubwa juu ya uwajibikaji wa kibinadamu na uhuru wa binadamu, n.k. Chanzo cha ufunuo kilikuwa nini? Naamini asili yake, inadai kwamba walishikilia Pentateuki pekee, lakini ushahidi tulionao unaonyesha zaidi agano zima, na walikuwa na mashaka na mapokeo ya mdomo ya Mafarisayo kwa hivyo angalau kitu chochote katika mapokeo tofauti na labda hawakuwa katika vitabu vya siri vya Essene pia na nadhani hiyo labda inafaa zaidi kuliko ushahidi tulionao.

Vipi kuhusu swali la ufufuo? Agano Jipya linatuambia hawakuamini katika ufufuo lakini halituambii walichoamini. Josephus anasema wanaamini katika kutokuwepo kwa uhai. Ukiwa umekufa, huishi tena.

Na hilo linaendana vyema na jibu la Yesu kwao kuhusu swali hili lote la ufufuo kuliko wazo kwamba wanaamini, tuseme, katika kutokufa kwa roho au kitu cha aina hiyo. Inaonekana hawakuamini malaika, na hatujui hasa hilo lilimaanisha nini kwa sababu hatuna maandishi yoyote kati ya hayo. Sawa, kama ilimaanisha waliamini malaika

hawaonekani leo au kitu kama hicho, au kama waliamini kwamba hawajawahi kutokea, na kuna maelezo mengine.

Kwa hivyo, unaweza kusema, wangewezaje kutowaamini malaika ikiwa waliamini Agano la Kale? Naam, watetezi wa theolojia na Waprotestanti wanaweza kuamini katika mambo mengi au kutoamini katika mambo mengi ambayo Biblia inasema waziwazi kwamba yapo au hayapo, na hawaendi hivyo. Msisitizo juu ya eskatolojia. Hapana, Masadukayo waliamini kwamba kwa kuwa hupo baada ya kufa, hakuna hukumu.

Hukumu iko katika maisha haya. Ukiwa na mafanikio, Mungu anakupendelea, na hivyo wanavutiwa na kuwajali watu wa tabaka la juu, matajiri, n.k. Naam, hiyo ndiyo theolojia ya makundi haya matatu ambayo yanaichukulia theolojia kwa haraka kwa maana pana.

Vipi kuhusu ushawishi na uhai wao? Kwa kadiri tunavyoweza kujua, hakukuwa na Waesene wengi, na walikuwa na mwelekeo wa kujitenga na jamii, kwa hivyo ni wazi hawakuweza kuwa na ushawishi mkubwa. Kwa upande mwingine, Mafarisayo walikuwa maarufu lakini kwa kweli hawakuwa kundi kubwa, kwa hivyo walikuwa kundi lenye ushawishi mkubwa. Masadukayo hakika walikuwa wadogo kuliko Mafarisayo na labda wadogo kuliko Waesene, lakini walikuwa watu matajiri zaidi na kadhalika.

Waesene, wakiondolewa katika jamii, waliondolewa katika siasa. Mafarisayo walikuwa na ushawishi fulani wa kisiasa, lakini walikuwa na nguvu kidini. Josephus anatuambia kwamba njia yao ya kusoma mambo ndiyo njia ambayo watu walifuata, na Masadukayo walijiweka mikononi mwao kupinga hilo kupita kiasi.

Hata hivyo, Masadukayo walikuwa na nguvu kubwa kisiasa, wakitambua kwamba hilo lilimaanisha kuwa walikuwa chini ya Warumi, kwa hivyo hawakuweza kufanya chochote walichotaka. Ushawishi na uhai wa Waesene: waliandika au kunakili Hati za Kukunjwa za Bahari ya Chumvi, kwa hivyo ushawishi wao ulianza tena walipojulikana hapa mnamo 1948, lakini kuna ushahidi fulani kwamba baadhi ya hati zao za kukunjwa zilipatikana mwanzoni mwa kipindi cha enzi za kati kwa hivyo tuna kundi la Wayahudi ambalo lilipata baadhi ya hizo na kuamua kwamba mila ya mdomo ya marabi ilikuwa mbaya na kwenda kinyume. Jina lao limesahaulika kwa sasa, kwa hivyo labda tutarudi kabla sijamaliza sehemu hii.

Ushawishi wa Mafarisayo juu ya kuokoka ni mkubwa sana. Waliokoka uharibifu wa Yerusalemu na kuwa kundi kubwa miongoni mwa Wayahudi waliookoka, na fasihi ya marabi ni ya warithi wa Masadukayo, kwa hivyo hiyo ndiyo nyenzo ambayo imetawala Uyahudi wa Orthodox kwa karne nyingi. Kwa Masadukayo, kwa kadiri tunavyojua, hakuna maandishi yao yanayojulikana yaliyookoka.

Kwa kweli hatujui majina ya maandishi yao yoyote, lakini hakuna maandishi yaliyosalia wakati huo yanayojulikana kuwa Masadukayo. Baadhi yao wanaweza kuwa Masadukayo, lakini kama ninavyosema, hatujui vya kutosha kuwahusu. Waesene, Qumran , waliangamizwa mwaka wa 68, kwa hivyo katikati ya vita vya Wayahudi, baadhi ya Waesene walinusurika.

Kwa kweli, baadhi yao walikuwa kwenye kibanda cha mwisho huko Masada mwaka wa 72, na baadhi ya nyenzo zao zilijitokeza Cairo Geniza, mahali pa kuficha hati, hati za zamani katika sinagogi. Tunachokiita hati ya Damasko hakika ni yao na nakala yake ilipatikana katika Cairo Geniza yapata karne moja kabla, hapana, si muda mrefu hivyo, miaka 70, miaka 60 kabla ya ugunduzi wa Hati za Bahari ya Chumvi. Kundi la Mafarisayo lilinusurika uharibifu mnamo 70 BK ili kutawala Uyahudi, na inaonekana kama Masadukayo waliangamizwa kwa kiasi fulani pamoja na hekalu, bila kusema kila mtu wa mwisho aliangamizwa, lakini kitu kilichoelekea upande huo.

Naam, kundi letu la mwisho ni Palestina chini ya Warumi. Hilo ndilo kundi letu linalofuata na la mwisho sasa ninapofikiria. Kuanzia 63 KK hadi 135 BK , ambapo tutasimamisha mjadala huu, lakini kwa kweli tutaendelea kutoka hapo hadi Waislamu walipoingia katika miaka ya 600, ni Palestina chini ya Warumi.

Nasaba ya Wahasmonia inaisha mwaka wa 63 KK. Unakumbuka Hyrcanus II na Aristobulus II walikuwa wametofautiana. Tunaweza kusema Aristobulus alikuwa amechukua kiti cha enzi.

Hyrcanus alikuwa amekimbia kujificha na kuwaita Warumi. Sasa, Warumi wanaingilia kati mgogoro huo, na wanaweza kumshinda Aristobulus, na Yudea sasa inapoteza maeneo mengi yaliyotekwa. Hyrcanus hajafanywa mfalme, sawa, angekuwa mfalme vinginevyo. Amefanywa kabila, sawa, watawala wa kundi la watu, tunaweza kusema, wa Yudea, ingawa Yudea kwa wakati huu inajumuisha Idumaea , Perea, Galilaya, n.k., hivyo ni kushushwa cheo kutoka kwa mfalme.

Kipindi hiki kina sifa ya kile tunachoweza kukiita Amani ya Kirumi, Pax Romana, kuanzia yapata mwaka 30 KK, wakati Augustus alipoanzisha udhibiti wa himaya kwa takriban karne mbili, hadi yapata mwaka 170 BK. Karne mbili za amani juu ya Milki ya Kirumi, hiyo haimaanishi kwamba hakukuwa na maasi na kadhalika, kuanzia na Augustine. Ukuaji mkubwa na ustawi wa Milki ya Kirumi ulifikia kilele chake katika karne ya pili BK.

Pax Romana ni muhimu sana kwa kuenea kwa Ukristo, kwa hivyo tuna amani hii ya Kirumi katika eneo lote. Vipengele vingine vinavyohusiana na utawala wa Kirumi ambavyo vilikuwa muhimu kwa kuenea kwa Ukristo ni kwamba Warumi walijenga mifumo ya barabara ya kuvutia katika eneo hilo lote. Hakuna Kirumi, hakuna mfumo mpana wa barabara unaolingana nayo hadi maendeleo ya magari katika karne ya 20, na ukosefu wa mipaka ya kitaifa.

Namaanisha, kulikuwa na makundi ya kikabila hapa na pale, lakini hakukuwa na haja ya pasipoti au pasipoti za kale zinazofanana na hizo kwenda kutoka sehemu moja hadi nyingine ndani ya himaya. Kwa hivyo, kwa mtazamo wa kibinadamu, ni muhimu sana kwa kuenea kwa Ukristo. Tunapaswa kusema neno moja kuhusu familia ya Herode kwa sababu wanakuwa muhimu wakati huu.

Sikuwa nimesikia chochote kuwahusu kabla ya hili, lakini inaanza na baba yake Herode, ambaye jina lake lilikuwa Antipater. Alikuwa Mwaidumea, yaani, Mwedomu, lakini alikuwa mshauri wa Hyrcanus II, na kwa sababu Hyrcanus alikuwa mpole na asiye na tamaa, inaonekana Antipater ndiye aliyekuwa na nguvu nyuma ya kiti cha enzi. Warumi walipochukua madaraka, alifanywa kuwa gavana wa Yudea kwa kumsaidia Julius Kaisari.

Gavana alimaanisha mtu aliyekuwa na jukumu la mambo ya mfalme katika eneo au nchi fulani. Antipater, kama ingekuwa tabia ya watawala wengi wa aina moja au nyingine, aliwafanya wanawe kuwa wasimamizi chini yake, na wana hao walikuwa Phaseal, mtu ambaye labda ni wachache sana kati yenu mmemsikia, na Herode, ambaye karibu kila mtu amemsikia kufikia wakati huu. Lakini Antipater aliuawa mwaka wa 43 KK, na hii ilisababisha kuibuka kwa Herode ambaye tunamwita Herode Mkuu, ambaye alikuwa muhimu kuanzia mwaka wa 37 KK hadi kifo chake.

Nina hapa chini mwaka wa 4 KK. Kuna ubishani fulani kuhusu hilo, lakini hiyo bado ndiyo tarehe ya kawaida. Baada ya kifo cha Antipater, Warumi waliwateua Herode na Phaseal kuwa watawala wa pamoja wa eneo hili.

Tetraki ni neno lingine. Unaweza kuona tao mwishoni mwake, mtawala, na teti kwa hapa, robo. Ilikuwa neno lililotumika kwa eneo dogo katika kitu fulani, kwa hivyo walikuwa magavana wa Yudea, nadhani, Herode na Phaseal, lakini maeneo, kama ninavyosema, yalijumuisha Galilaya na Samaria na Idumea, pamoja na Yudea.

Naam, karibu wakati huu, Waparthi upande wa mashariki, nje kidogo ya Milki ya Kirumi, wanavamia upande wa mashariki wa Milki ya Kirumi, na wanaiteka Palestina kwa muda mfupi, na wanamuua Phaseal. Wanamkamata Phaseal, kwa kweli, na kumtia gerezani, na Phaseal anajipiga kichwa chake ili kuepuka, sijui, mateso au kitu kama hicho. Herode anafanikiwa kukimbia na anafanikiwa kufika Roma mwaka wa 40 KK, na seneti huko inamteua kuwa mfalme wa Wayahudi.

Naam, hilo haliwagharimu sana, na wazo ni kwamba walipata mtu mwenye tamaa kubwa, na watamruhusu kukopa pesa nyingi kutoka kwa watu mbalimbali. Hapati posho kubwa kutoka kwa Warumi. Warumi walikuwa na bei nafuu katika kuendesha jamii yao.

Hatutazungumzia hilo hapa, lakini kwa hivyo anaruhusiwa angalau kukopa pesa. Ana mamlaka haya, ukitaka, kutoka kwa Seneti, na kwa hivyo anarudi na kurudi na jeshi na kuiteka Yerusalemu mnamo 37 KK. Kwa hivyo, sasa anakuwa mfalme wa Wayahudi, 40 kwa jina, 37 kwa kweli.

Hata hivyo, kuna tatizo. Warumi, kama unakumbuka historia yoyote ya Warumi kutoka kipindi hiki, na labda hukumbuki, sikuwahi kuwa na chochote shuleni wakati huo ; kwa kuuawa kwa Julius Caesar, tuna utawala wa watatu, na ni Mark Antony na jamaa huyo ambaye hatimaye ataitwa Augustus, na Lepidus, naamini, ndiye jamaa wa tatu na sehemu ya mashariki ya utawala iko chini ya Antony, na Antony yuko chini ya ushawishi mkubwa wa Cleopatra, na Cleopatra angependa Yudea, kwa hivyo kiti cha enzi cha Herode hakina usalama hadi Antony na Cleopatra wote wawili walipojiua mwaka wa 31 KK, na baada ya hapo yuko katika hali nzuri hadi kifo chake mwenyewe. Hata hivyo, ana matatizo mabaya ya kifamilia katika kipindi hiki chote.

Anamuua mke wake kipenzi, Mariamne, ambaye alikuwa mzao wa Makabayo na kumpa wake, tuseme nini, uhusiano wake na Makabayo, kwa sababu vinginevyo yeye kimsingi ni mteule wa Warumi, ukitaka, na kisha baada ya muda anawaua wanawe watatu, wawili kati yao ni wana wa Mariamne, na anaogopa watajaribu kupata kiti cha enzi kabla hajawa tayari kukiacha, na sijui kwa hakika kama alikuwa sahihi kuhusu hilo au la, na kisha anamuua mwana wa tatu ambaye anawaonea wivu wana wengine wawili na kuwaua na kadhalika, kwa hivyo mambo yalikuwa mabaya sana wakati mmoja kiasi kwamba Augustus, akitoa maoni kuhusu shughuli ya chakula cha kosher ya Herode, anasema ni salama zaidi kuwa mmoja wa nguruwe wa Herode kuliko mmoja wa wanawe, na kuna mchezo mdogo katika Kigiriki kati ya nguruwe wa nani na mwana wa nani , kwa hivyo hiyo ndiyo hali iliyopo. Hata hivyo, Herode, ana mafanikio fulani. Haitwi mkuu kwa sababu alimuua mke wake na wanawe watatu au kitu chochote cha aina hiyo.

Anaitwa Mkuu kwa sababu alitawala eneo kubwa sana. Alikarabati Hekalu la Yerusalemu, kuanzia mwaka wa 19 KK na kuendelea katika maisha yake yote, na kisha kuendelea hadi mwaka wa 66 BK. Walikuwa wakifanya kazi katika hekalu hilo na kimsingi walikuwa wamemaliza kuliharibu kwa wakati unaofaa baada ya uasi wa Wayahudi.

Alifanya miradi kadhaa ya ujenzi mahali pengine huko Israeli huko Kaisaria kwenye pwani huko Sebasti, ambayo ilikuwa mji wa Samaria hapo awali, n.k. Kwa hivyo, ukirudi Yerusalemu leo na kutazama akiolojia, baadhi ya magofu maarufu zaidi, angalau yale yaliyo juu ya uso, mara nyingi ni magofu ya Herode ya aina moja au nyingine. Baadhi ya kuta zinazozunguka jiji la Yerusalemu, kama vile kaburi la Ibrahimu, ziko Bethlehemu.

Hapana, Hebroni, Hebroni, asante, si Bethlehemu, n.k. huanguka katika aina hiyo ya kundi. Mauaji ya watoto wa Bethlehemu, ni dhahiri sana katika Injili ya Mathayo,

lakini ingawa hatuna taarifa dhahiri kuhusu hilo katika kumbukumbu zingine za kihistoria za Herode, inaendana sana na tabia yake.

Aliwaua wanawe watatu na wangemrithi, mmoja wao, lakini hakufurahishwa tu kwamba walitaka kufanikiwa haraka sana. Kwa hivyo, unaweza kuona jinsi mtu asiye mdai wa kiti cha enzi ambaye angemwona kuwa hatari sana. Naam, Herode alipokufa hatimaye, alikuwa ameandaa wosia ambao, hata hivyo, ulipaswa kuthibitishwa na Augustus huko Roma.

Kwa hivyo, katika wosia wake, alibainisha kwamba mwanawe Archelaus angekuwa mfalme na angetawala bandari kubwa ya himaya yake na chini ya eneo lake na kwamba Antipa angetawala Galilaya na Perea, na Filipo angetawala baadhi ya maeneo kaskazini mwa hiyo, Eritrea, Trakoniti, na watu hao walielekea Roma kupata uthibitisho. Yesu ana mfano kuhusu mtu mkuu anayeenda nchi ya mbali kupokea ufalme, na hilo ni jambo ambalo lingewagusa wasikilizaji wake kwa sababu jambo la aina hiyo lilikuwa limetokea mapema kidogo. Naam, Archelaus ana watu kadhaa katika familia ya Herode wanaopinga kuwa kwake mfalme, kwa hivyo Augustus anampa cheo cha Ethnarch, lakini atageuzwa kuwa mfalme ikiwa atafanya kazi nzuri.

Hafanyi kazi nzuri, na kwa hivyo anaondolewa madarakani baada ya kama miaka 10. Hata hivyo, ndugu wengine wawili wanafanya kazi nzuri katika maeneo yao, na kwa hivyo Antipa anatawala hadi 39 BK, Filipo anatawala hadi 34 BK, lakini Archelaus hadi karibu 6 BK. Herode ana wazao wawili mbali na hawa, mjukuu na kitukuu, nadhani, ambao pia wanatawala.

Hawa ni wazao kupitia Mariamne na, kwa hivyo, kupitia mmoja au wana wote wawili ambao Herode aliwaua. Mmoja wao ni Herode Agripa I, na kwa kweli anapata cheo cha mfalme wa Wayahudi kwa muda mfupi, 41 hadi 44 BK, lakini kisha anakufa, na kifo chake kinasimuliwa kwetu katika Josephus na Matendo. Kisha mwanawe, Herode Agripa II, akawa mfalme lakini si mfalme wa Wayahudi. Yeye ni mfalme wa eneo lingine, na aliishi hadi yapata mwaka 100 BK.

Kwa hivyo huo ndio mwisho wa nasaba ya Herode, na kisha, hatimaye, katika hatua hiyo. Naam, tuna sehemu moja zaidi hapa. Nataka kusema neno dogo kuhusu. Naam, kwa kweli ni sehemu mbili zaidi.

Sijawahi kufuatilia kwa usahihi. Sawa, ndio, sehemu mbili zaidi. Moja muhimu sana kwa kipindi hiki, utawala wa Kirumi, ni matarajio ya Masihi mwishoni mwa kipindi cha Agano Jipya.

Kulikuwa na sababu fulani, Josephus anataja, Suetonius anataja, na Tacitus anataja. Kulikuwa na msisimko mkubwa juu ya wazo kwamba mtu anayetoka Israeli angetawala ulimwengu karibu wakati huu. Kwa hivyo, hii ilikuwa na nguvu katika karne ya kwanza BK, na ilikuwa na ushawishi katika uasi wa Wayahudi, na pendekezo

langu ni kwamba ilikuwa na uhusiano fulani na kifungu cha wiki 70 cha Danieli, kwamba labda hawakuwa na taarifa za kutosha kujua haswa wakati huo uliisha, lakini ilikuwa wazi kabisa kwamba ungeisha katika kile tunachokiita karne ya kwanza BK.

Nina mjadala mdogo kuhusu hilo katika sura inayoitwa Wakati wa Masihi katika kitabu, Ushahidi wa Unabii, na nadhani pia kuna ripoti ya utafiti kuhusu hilo kwenye tovuti yetu ya Kiebrania yenye kichwa hicho hicho.

Kuhusu matarajio ya kimasihini mwishoni mwa kipindi cha Agano Jipya, watu walitarajia nini? Walitarajia Masihi wa aina gani? Walitarajia mtu wa aina gani? Naam, tunapoangalia nyenzo tulizonazo, tunaona kwamba mitazamo hubadilika kadri wakati unavyopita. Nyenzo za awali za nje ya kibiblia kuhusu Masihi zilimwonyesha Masihi kama zaidi ya mwanadamu, ingawa hakuna mtazamo wazi wa uungu wake katika nyenzo zozote za nje ya kibiblia. Kuna vidokezo zaidi ya vidokezo katika Agano la Kale lenyewe, na ni wazi, Agano Jipya linaenda hivyo, lakini nyenzo zingine za nje ya kibiblia zinaonekana kwenda katika mwelekeo wa malaika wa aina fulani lakini si zaidi ya hapo. Nyenzo za baadaye za marabi zinaonekana kumdharau Masihi kwa njia moja au nyingine.

Data ya Agano la Kale kuhusu Masihi ilileta utata mbalimbali kuhusu ofisi, shughuli zake, aina ya kuja, aina ya kiumbe, n.k., na ninapendekeza kwamba haya yanatatuliwa na Agano Jipya na Yesu kama mgombea wao ukipenda na una makala nyingine kuhusu kwamba mfumo wa Agano Jipya wa Masihi unaoendelea Nadhani ni asili ya Masihi katika kitabu hiki Ushahidi wa Unabii lakini mfumo wa Agano Jipya wa Masihi katika sura yetu ambayo iko kwenye tovuti ya IBRI ripoti ya utafiti wa IBRI. Pia tunapata kutoka kipindi cha kati ya Agano la Kale mitazamo mbalimbali kuhusu kipindi cha kimasihini, jinsi kingehusiana na kipindi tunachoishi sasa, jinsi kingehusiana na hali baada ya ufufuo, na mambo ya aina hiyo, na inatuonyesha kwamba kuna maana fulani ambayo mitazamo ya Wayahudi katika kujaribu kutafsiri kile tunachokiita Agano la Kale Biblia ya Kiebrania kuhusu eskatolojia ina kufanana na mitazamo ya Wakristo wa leo wanaojaribu kutafsiri Agano Jipya kuhusu eskatolojia.

Mtu anaweza hata kudai kwamba maoni yao kuhusu kipindi cha kimasihini yanafanana kidogo na kinu cha mpira, kinu cha kabla ya kinu, na kinu cha baada ya kinu, hayako karibu sana, sawa, lakini kuna kitu katika mwelekeo huo. Kwa mfano, maoni mbalimbali yalitazama kipindi cha wakati tulicho nacho, na yanaipa jina enzi hii, na kisha siku za Masihi na kisha enzi ijayo na katika baadhi ya maoni ya mwisho wa enzi kimsingi ulikuwa na kipindi cha kimasihini ili tu uwe na enzi hii na wakati wa Masihi na kwa hivyo ulikuwa na aina fulani ya milenia ambayo tunaweza kusema duniani lakini haijulikani ni nini kitatokea baada ya hapo. Maoni mengine yalikuwa na eschaton tu enzi hii ijayo, na kwa hivyo hiyo ingefanana kwa namna fulani na msimamo wa milenia yote ukipenda lakini mtazamo wa kawaida ulikuwa enzi hii ilikuwa wakati wa Masihi, na enzi ijayo, ambayo sasa ingekuwa milenia na hali ya milele ukipenda na kwa hivyo ni nini kingefaa aina hii ya eskatolojia ya kabla ya milenia ya aina fulani.

Mpangilio wa matukio ambao watafsiri wa Kiyahudi wakati huu kimsingi wanachukua data yote ya unabii ya Agano la Kale ambayo inaonekana kuwa ya kieskatolojia na kujaribu kujua jinsi ya kuipanga . Ni kama vile kuweka vipande pamoja katika fumbo, lakini huna picha, sawa? Una vipande tu, kwa hivyo unaangalia vipande, na unasema je, kipande hiki kina rangi hiyo juu yake, kipande hiki kitalingana, n.k. ? Kwa hivyo ni kazi ngumu zaidi, na bado, kama unavyoiona ikiwekwa pamoja, wanakusanya mambo mengi ambayo angalau Wakristo wa kabla ya milenia wangesema waliyafanya sawa. Waliona kweli mambo katika Agano la Kale ambayo huenda tulikuwa tumeyaona tu katika Agano Jipya au kitu kama hicho. Kwa mfano, waliona kwamba kungekuwa na ishara fulani kabla ya mwisho kungekuwa na kuharibika kwa maadili kungekuwa na majanga kungekuwa na ishara mbinguni kungekuwa, kungekuwa na mtangulizi sawa, na kisha ufalme wa kimasihi ungeanzishwa, na ufalme wa kimasihi ungejumuisha kurudi kwa Israeli kutoka uhamishoni ambapo labda mtu wa kabla ya milenia leo angesema labda kutakuwa na kurudi kwa kiasi kikubwa kwanza na kisha milenia lakini hata katika mtazamo huo kwa ujumla unahisi kutakuwa na kurudi baada ya hapo pia. Kutakuwa na adhabu ya mataifa sawa na masihi atatawala na kulikuwa na maoni mbalimbali kuhusu kile ambacho masihi angefanya na kuanzisha ufalme kama ungeanzishwa kwanza na kisha angeletwa au kama angehusika katika kuanzisha na hata ukaingia katika mifano ambapo kulikuwa na masihi wawili mmoja ambaye angeanzisha na mmoja ambaye angetawala kweli hatutaenda huko na labda hata baada ya kipindi cha kati ya Agano.

Kisha kuna siku za Masihi, kile ambacho sisi Wakristo tungekiita milenia, na vipengele vinavyobadilika kwa kuwa, kama ilivyowekwa pamoja na wafasiri tofauti, mahali pa mataifa pangekuwaje? Je, wangejumuishwa katika hili, au wangekuwa chini ya Israeli, n.k. Lakini kwa kawaida, wakati wa masihi ulionekana kuwa wa ajabu kwa njia moja au nyingine wa kimiujiza zaidi kuliko wakati huu ukitaka. Urefu wake haujulikani, na baadhi huenda na miaka 40, huku wengine huenda zaidi ya elfu moja. Kwa kawaida ulionekana kama unaishia na uasi wa Gogu na Magogu, kwa hivyo hiyo inavutia. Kifungu hicho bila shaka, kinaonekana katika Ufunuo lakini pia kinaonekana katika Ezeieli, na kwa hivyo wanajaribu kufanya hivyo, na kisha vipi kuhusu wakati ujao, kile ambacho Wakristo wangekiita hali ya milele waliona ufufuo waliona hukumu, na waliona hali ya milele ya adhabu au thawabu kwa njia hiyo sawa na kile tunachokiona hapa.

Hapa kuna mambo mawili zaidi ya kusema kidogo kuhusu haraka hapa: mwisho wa taifa la Kiyahudi na Palestina baada ya kuanguka kwa Yerusalemu. Roma na Israeli na angalau baadhi ya Wayahudi walichangia pakubwa katika mwisho wa taifa la Kiyahudi. Mawakili wa Kirumi waliotawala Palestina kuanzia mwaka 86 hadi 66, isipokuwa kipindi cha mwaka 41 hadi 44 wakati Herode Agripa alipokuwa akitawala, kimsingi haikuwa wakati mzuri sana kwa Israeli.

Ilianza na Archelaus aliyechukua nafasi yake katika sita alipoondoa ombi la Kiyahudi la utawala mbaya, na hivyo Warumi wakawaleta magavana wao walioitwa manaibu au magavana. Wakiwa na umri wa miaka 86, wakati hili linapotokea, kuna uasi wa wafuasi wa dini kuhusu sensa, na hiyo ilikuwa ishara ya mambo yajayo. wafuasi wa dini wa dini waliendelea kuimarika polepole kadri uhusiano wa Kirumi na Wayahudi ulivyo zidi kuzorota katika kipindi hiki cha miaka 60.

Kisha yapata mwaka wa 40 BK, mfalme wa Kirumi Gayo anayejulikana zaidi kwetu kama Caligula ana mawazo ya udanganyifu kuhusu ukuu na kuamuru sanamu yake ijengwe katika hekalu la Yerusalemu. Kwa bahati nzuri, anakufa kabla ya amri hiyo kutekelezwa, lakini gavana wa Kirumi wakati huo alihatarisha maisha yake kwa kuahirisha hilo, na kisha Caligula akauawa na watu huko Roma ambao walikuwa na nia ya mambo mengine hata hivyo. Wawakilishi waliendelea isipokuwa Herode Agripa mnamo mwaka wa 41 hadi 44 hadi kuzuka kwa uasi wa Kiyahudi.

Kwa ujumla, wasimamizi hawakuwaelewa Wayahudi. Mara nyingi walikuwa wapinzani kwa Wayahudi. Uchukizo dhidi ya Wayahudi ulikuwa wa kawaida katika ulimwengu wa Kigiriki na Kirumi, na kadhalika, na kwa hivyo walielekea kuzidisha hali na, kwa njia hiyo, wakawaimarisha wafuasi waliokuwa kinyume nao.

Kwa hivyo, wafuasi wa dini ya Kirumi walizidi kuwa maarufu kadri hali ilivyo zidi kuwa mbaya. Wawili wa mwisho wa mawakili wa Kirumi Albinus na Florus walikuwa watu waovu sana. Hilo lilisababisha uasi wa kwanza wa Kiyahudi kati ya 66 na 73 BK.

Kwa kweli ilianzishwa na tukio kati ya Wayahudi na Mataifa huko Kaisaria na ilienezwwa na kuchochewa na gavana na wafuasi wa dini ili kuchochea nchi nzima. Hapo awali, Wayahudi wenye msimamo wa wastani waliweza kuchukua uongozi, na hivyo ndivyo Josephus alivyoingia, lakini polepole, walishindwa na wafuasi wenye msimamo mkali zaidi. Uasi huo uliishia katika uharibifu wa Yerusalemu na hekalu lake mnamo 70 BK na serikali ya Kiyahudi, na kisha operesheni ya kuangamiza ilikamilishwa na kuanguka kwa Masada mnamo 73 BK.

Palestina, baada ya kuanguka kwa Yerusalemu, ilianzia 70 hadi 135, ambapo tutaachana. Mmoja wa watu muhimu hapa ni Rabi Yohanan Ben-Zachai. Alikuwa Yerusalemu wakati wa kuzingirwa na akagundua kuwa hili lingekuwa janga, na kwa hivyo kwa ushawishi wa wanafunzi wake, alijifanya mgonjwa na, nadhani, labda ugonjwa fulani unaoambukiza sana na akajifanya kufa na wakambeba nje kwenye jeneza na kwa kuwa ni ugonjwa unaoambukiza hakuna mtu atakayeangalia ndani ya jeneza na mara tu wanapotoka nje ya kuta anatoka kwenye jeneza na wanakimbilia kwa Warumi n.k.

Yohanan alipata ruhusa kutoka kwa Warumi kuanzisha shule ya kirabi na Sanhedrini katika mji wa pwani wa Jamnia, jina la Agano la Kale la Yavneh, na hapo alijenga upya Uyahudi bila jimbo au hekalu kulingana na misingi ya Ufarisayo na hilo hatimaye

litasababisha kuandikwa kwa sheria ya mdomo ya Mishnah na baadaye Talmuds . Karibu mwaka wa 90 BK, Wakristo Wayahudi walitengwa kutoka katika masinagogi kwa kuongeza laana kwa Wanazareti kwenye liturujia ya sinagogi mahali fulani kati ya 90 na 100 BK , na kwa hivyo baada ya hatua hiyo, kulikuwa na mvutano dhahiri tayari kati ya Wakristo na Wayahudi kuhusu swali hili la kama Yesu ndiye Masihi au la lakini kwamba aina hiyo ya mgawanyiko inagawanya mambo hivyo Wayahudi Wakristo hawaabudu tena pamoja na Wayahudi wasio Wakristo. Hoja moja ya mwisho hapa katika kipindi hiki ni Bar Kokhba au uasi wa pili mnamo 132 hadi 135 BK.

Wayahudi wakati huu walikuwa wamepoteza jimbo lao lakini bado kulikuwa na Wayahudi wengi wanaoishi Israeli, ingawa wengi wao walikuwa wamechukuliwa kama watumwa, hasa wale waliochukuliwa Yerusalemu lakini tunaendelea, unajua, miaka 73 hadi 132 ni karibu miaka 60 na Warumi wanajiandaa kujenga mji wa kipagani upande wa Yerusalemu na utaitwa Aelia Capitolina. Capitolina kwa heshima ya miungu wakuu wa pantheon ya Kirumi, na Aelia ni jina la familia la Hadrian, mfalme wa Kirumi wakati huo na Wayahudi waligundua kwamba ikiwa hilo litatokea, hawangeirudisha Yerusalemu wakati wowote katika siku zijazo zinazoonekana kwa hivyo mmoja wa marabi wakuu wakati huo, rabi Akiba, alimtambua Ben-Kosiba wa kifalsafa kama ambaye alikuwa tayari kuongoza uasi kama Masihi na kutimiza nambari 2417, nyota itatokea kutoka kwa Yakobo, kwa hivyo anajulikana kama Bar Kokhba, mwana wa nyota, aina ya mchezo kwa jina lake mwenyewe Ben-Kosiba. Uasi huo ulifanikiwa mwanzoni. Warumi kwa kweli walidhibiti himaya yao kwa jeshi dogo sana, na hivyo ilienea kila mahali. Kwa hivyo, wakati uasi ulipotokea kwa kawaida, ulifanikiwa kwa muda hadi Warumi walipojipanga na kuleta vikosi vyao, na ndivyo ilivyotokea hapa, lakini hatimaye iliangamizwa kwa mauaji makubwa sana.

Baada ya hapo, Wayahudi walikatazwa kukaribia Yerusalemu isipokuwa siku ya upatanisho, na baada ya hapo, Yerusalemu ilikoma kuwa dini ya kimisionari. Naam, nadhani hiyo inakupa aina ya ziara, ukipenda, ya asili ya Kiyahudi kuanzia mwisho wa Agano la Kale hadi hadi mwisho wa Agano Jipya ili kukupa hisia kidogo ya kile kilichokuwa kikiendelea katika kipindi hicho. Kwa hivyo hapo ndipo tutapoishia leo.

Hiyo ilikuwa ndefu, ndio, lakini hiyo ndiyo kitengo cha pili kizima, sawa? Kwa hivyo, tumefanya vitengo viwili.